

NIXON I TITO

Kako je pripreman i što je značio Titov posjet Washingtonu 1971.?

TVRTKO JAKOVINA

Na temelju izvorne građe, zapisa elektronskih medija i dnevnika "Vjesnik" rekonstruiran je Titov posjet Sjedinjenim Državama od 27. listopada do 2. studenog 1971. Korišteni dokumenti zanimljivi su i kao ilustracija organizacije visokog državničkog posjeta. Članak je i doprinos boljem razumijevanju vanjske politike SFRJ i SAD-a tijekom detentea.

***Ključne riječi:** Josip Broz Tito, Richard Nixon, diplomatski odnosi SAD-Jugoslavija, détente, Hrvatsko proljeće.*

1.0. Uvod i izvori

Uzratna posjeta jugoslavenskog šefa države Josipa Broza Tita američkom kolegi Richardu Nixonu u jesen 1971. ima u svijesti onih koji su u Hrvatskom proljeću imali određenu ulogu ili su ta zbivanja snažno doživljavali, jednako važno mjesto - negativnog predznaka - kao i godinu dana raniji Nixonov posjet Beogradu, Zagrebu i Kumrovcu. Tada je, 1. listopada 1970., američki predsjednik u Banskim dvorima, na kraju prigodne zdravice, uskliknuo: "Hrvatska će uvijek živjeti, Jugoslavija će uvijek živjeti! Živjela Jugoslavija, živjela Hrvatska!"¹ Mnogi su to i u onome trenutku, a napose kasnije, tumačili kao jasni iskaz američkih simpatija za zbivanja u Hrvatskoj. Tomu nasuprot, Savka Dabčević-Kučar piše kako je tijekom boravka u Washingtonu u kasnu jesen 1971. Tito "dobio zeleno svjetlo i od SAD-a za naše skidanje s političke pozornice"² Miko Tripalo tvrdi da je Tito "izgleda, za

1) Nixon je u Jugoslaviju doputovao 30. rujna 1970. iz Napulja, a otputovao 2. listopada iz Beograda u Madrid. U SR Hrvatskoj, Zagrebu i Kumrovcu, bio je veći dio prvog dana listopada.

2) Dabčević-Kučar, 606. Savka piše kako ju je o tome "podrobno" obavijestila Mirjana Krstinić, članica Savznog izvršnog vijeća iz Hrvatske. Ne navodi, međutim, ništa o detaljima svoga razgovora s Krstinićevom.

vrijeme posjete SAD uspio uvjeriti i Nixona i njegovu okolinu u potrebu poduzimanja oštrijih mjera radi očuvanja jedinstva i integriteta Jugoslavije...³ Posjeta je, međutim, važna i u svjetlu problematiziranja ukupnih, prije svega vanjskopolitičkih, odnosa dvije zemlje.

Članci u kojima sam detaljno rekonstruirao posjetu Richarda Nixona Jugoslaviji već su napisani.⁴ U ovom sam radu nastojao prikazati prije svega tijek Titova posjeta Sjedinjenim Državama. Taj je put trajao razmjerno dugo, pa su i brojni dokumenti, i oni prvorazredni i oni sekundarne naravi, koji razmjerno detaljno opisuju sve imalo važnije trenutke toga događaja. Prednost bavljenja suvremenom poviješću jest mogućnost gotovo apsolutne rekonstrukcije niza događaja. U isto vrijeme, zbog čestog komuniciranja telefonima, kao i (pre)dugog "bunkeriranja" visokoosjetljivih dokumenata, istraživač druge polovice dvadesetog stoljeća često je u sličnom položaju kao i, primjerice, medievist. Tada, ipak, može pribjeći iščitavanju mnoštva sporedne, ali dostupne građe i izvora. Oni često upućuju na glavne trendove i međuodnose i mogu ukazati u kojem smjeru valja razmišljati. Upravo je na takvom tipu dokumenata utemeljen i u tome smjeru trebao ići i ovaj prilog. Osim točne rekonstrukcije putovanja u Ameriku, članak za cilj ima pokazati kako se put uklopio u tadašnja aktualna svjetska zbivanja, osvjetliti politiku koju je vodila Jugoslavija, njezin položaj između SAD-a, SSSR-a i nesvrstanih. Posredno, zbog percepcije da je o tome raspravljano u Washingtonu, put je važan i kao jedan od međašnih događaja Hrvatskog proljeća. Članak velikim dijelom rekonstruira protokol i tijek organizacije visokog državnčkog posjeta. Nastojao sam pokazati koliko je protokol zanimljiv i važan fenomen na koji svaki povjesničar diplomacije, ili političke povijesti uopće, mora obraćati posebnu pozornost. Takvi detalji pokazuju svu složenost funkcioniranja državnog aparata, otkrivaju propuste koji se događaju i nijansiranošću komuniciranja u visokoj politici. Oni pokazuju da je, ma kako god slučaj bio čest u svakodnevnom životu, u visokim državnčkim susretima on sveden na najmanju moguću mjeru.

Rad je utemeljen na izvornoj građi koja se čuva u National Archives of the United States u College Parku, Maryland, Sjedinjene Države. Riječ je prije svega o pedesetak dokumenata nastalih od srpnja do studenog 1971. u kojima se opisuju pripreme i tijek Titova boravka u Washingtonu. Radi se o memorandumima razgovora jugoslavenskih i američkih diplomata u Beogradu, kratkim biografijama glavnih sugovornika i popisima novinara i gostiju koji su trebali doći u pratnji maršala Jugoslavije, prijedlozima o mogućim mjestima posjete, ljudima koje je Tito trebao susresti itd. Vjerojatno su najvredniji transkripti razgovora Nixona i Tita u Bijeloj kući 30. listopada i 1. studenog 1971., kao i razgovora Mirka Tepavca s državnim tajnikom Rogersom i ostalim visokim diplomatskim dužnosnicima.⁵ Poslužio sam se zbirkom razgovora s nekadašnjim američkim diplomatima skupljenih u Foreign Affairs Oral History Collection koja se čuva na Sveučilištu Georgetown u Washingtonu, a sastavila ju je Udruga za diplomatske studije i osposobljavanje iz Arlingtona, u saveznoj državi Virginiji.⁶ Konzultirao sam i većinu autobiografija u kojima se spominje ovaj posjet, pregledao dokumentaciju Hrvatskog radija i televizije. Novinski su zapisi o posjetu iznimno brojni i mogu poslužiti za neku buduću, dodatnu analizu naglasaka putovanja za jugoslavensku publiku i ilustracija organizacije praćenja predsjednika SFRJ

3) Tripalo, 216.

4) Jakovina 1999., Jakovina (u tisku, Spomenica Dragutinu Pavličeviću), Jakovina (u tisku, Spomenica Filipu Potrebici).

5) NARA, Nixon Papers, Memcons, The President-President Tito, October 28-30, 1971. (Box 1025).

6) Vidi o tome: Jakovina, 2001.

na važnoj turneji. Obzirom na postojanje iscrpne prvorazredne dokumentacije, na tome se, ipak, nisam predugo zadržao.

Kako je povod za pisanje ovog rada bilo obilježavanje trideset godina od završetka Hrvatskog proljeća i veliki broj tekstova i skupova koji su koncem 2001. i početkom 2002. održani u više hrvatskih gradova, smatram da navođenje ponekih od njih može biti korisno budućim istraživanjima ovoga razdoblja. Bez pretenzija da znam za sve (ili čak većinu) skupova i novinskih članaka koji su u Hrvatskoj tada organizirani i tiskani⁷, navodim ipak neke. U Osijeku je 24. studenog organiziran okrugli stol o ulozi Slavonije i Baranje u zbivanjima 1970-ih. Tim povodom "Glas Slavonije" tiskao je i poseban prilog "Slavonija i Baranja 71". Svečana akademija 7. prosinca u Požegi bila je središnje obilježavanje 30-te obljetnice "Hrvatskog proljeća" za Slavoniju i Baranju. Pokrovitelj je bio predsjednik RH Stjepan Mesić, a govorila je dr. Savka Dabčević Kučar. To su bili jedini veliki skupovi o Proljeću održani izvan Zagreba. U zagrebačkom je Hrvatskom narodnom kazalištu 9. prosinca Hrvatska narodna stranka organizirala svoju proslavu. Potom je 14. prosinca u gornjogradskoj Preporodnoj dvorani, u organizaciji Matice hrvatske, predstavljeno treće izdanje knjige Mike Tripala "Hrvatsko proljeće". Okupljenima se obratio predsjednik RH Stipe Mesić, dr. Vesna Pusić, autorica pogovora i, uz Vlahu Bogišića i Slavena Ravlića, urednica knjige. Bila je to jedina, iako tek pretiskana, publikacija izdana povodom trećeg desetljeća Maspoka. U ponedjeljak 17. prosinca u dvorani sedam Filozofskog fakulteta predavanje je održala dr. Savka Dabčević Kučar, a spomen-ploču u znak sjećanja na štrajk studenata 1971. otkrio je tadašnji dekan FF-a dr. Boris Petz. Već 18. i 19. prosinca, u organizaciji Odsjeka za povijest FF-a, Društva za hrvatsku povjesnicu, Hrvatskog instituta za povijest, Instituta društvenih znanosti "Ivo Pilar" i Školske knjige, održan je znanstveni skup "Hrvatsko proljeće". Na skupu je govorilo 34 Proljećara i povjesničara. Potom je 21. prosinca u prostorijama Hrvatske matice iseljenika i u organizaciji Instituta Vlado Gotovac održan dvodnevni skup "Trideset godina Hrvatskog proljeća i reformnog pokreta 1969.-1971." Latinka Perović, jedna od gošći skupa, gostovala je istoga dana u emisiji Odjeci dana HRT-a (urednica Sanja Mikleušić). U auli Sveučilišta u Zagrebu istoga je dana održan skup na kojem je govorio rektor Sveučilišta 1971. akademik Ivan Supek, Ivan Zvonimir Čičak, Dražen Budiša i tada aktualni rektor dr. Branko Jeren. Točno trideset godina nakon što su uhićeni dužnosnici Matice hrvatske, u Gornjogradskoj je vijećnici cjelodnevni skup ("Hrvatska i društvo nakon trideset godina") održala Udruga uhićenika 11. siječnja 1972. (predsjednik akademik Vlatko Pavletić) i Mare nostrum Croaticum. Zadjnoga dana siječnja 2002. Hrvatsko društvo novinara organiziralo je okrugli stol o medijima u Hrvatskom proljeću. Jedinственe proslave na državnoj razini nije bilo.

O ovim je događanjima opširno javljano u svim dnevnim glasilima: u "Vjesniku" (kolumne i članci Vice Vukova, članci Marka Barišića i Tihomira Ponoša), "Glasu Slavonije", "Novom listu" (kolumne Ivana Zvonimira Čička, Nevena Šantića, Dražena Ciglanečkog, Vesne Kljajić), "Jutarnjem listu" (Željko Ivanjek, feljton Ivice Radoša), "Večernjem listu" (napose u kulturnom prilogu Obzor i Reviji, novinari Željko Krušelj i direktor Vjesnika 1971. Božo Novak), "Feral tribuneu" (Marinko Čulić) itd. "Novi list" od 15., "Nedjeljna Dalmacija" od 16. i "Globus" od 21. prosinca objavili su razgovore s Milkom Planinc i Josipom Vrhovcem, koji su o događanjima 1971. progovorili iz vlastitog ugla. "Novi list" je objavio i velike razgovore s Ivanom Supekom, Dagom Strpićem, Stipom Šuvarom, "Vjesnik" s Josipom Šentijom. "Hrvatsko slovo" pretiskalo je zadnji broj "Hrvatskog tjednika", a objavilo je (u broju od 18. siječnja 2002.) i izlaganja sa

skupa Udruga uhićenika i Mare nostruma. Hrvatski radio i televizija emitirali su nekoliko specijaliziranih emisija (dokumentarce su pripremili Lina Kežić i Obrad Kosovac, Tihomir Ladišić uredio je "Forum" u kojem se pokušalo aktualizirati i ukazati na važnost 1971. Romana Rožić autorica je filma "Savka - ruža Hrvatska", emitiranog 4. veljače 2002.) Obrazovni program Hrvatskog radija emitirao je emisije o Maspoku četvrtkom ujutro (urednik Dario Špelić). I neka su se lokalna glasila uključila u obilježavanje zbivanja prije trideset godina. Ističem Županijski radio Požega na kojem je od 27. studenog do 5. prosinca 2001. gostovalo 9 "Proljećara", bivši predsjednik skupštine općine Mato Novačić, tadašnji vodeći omladinci, novinari, liječnici, članovi Maticice. Neki ogranci Maticice hrvatske, primjerice valpovački i našički, tiskali su spomenice s tekstovima posvećenim Hrvatskom proljeću. Većina je glasila navedene skupove pratila na stranicama unutarnje politike, a ne kulture ili znanosti, što još jedan od pokazatelja dnevopolitičke obojanosti suvremene hrvatske povijesti, ali i nedovoljne aktivnosti hrvatskih povjesničara.

Određena su zbivanja dobila dnevopolitičko ili aferaško obilježje (otkrivanje ploče na FF-u i s tim povezana peticija nekadašnjih studenata koji, navodno, nisu bili pozvani na proslavu, reakcijama na gostovanje Latinke Perović. Polemizirali su Zvonko Ivanković Vonta i Ivo Horvat u Vjesniku. Licitiralo se s većim ili manjim pravom na Proljeće, stvarnim zaslugama za određena zbivanja (u nekim interviewima, kao Ivice Vrkića "Novom listu", na skupu u Školskoj knjizi) itd. Hrvatska narodna stranka najčešće je prozvana zbog "uzurpacije" 1971. Nekoliko puta se to dogodilo i za vrijeme znanstvenog skupa u Školskoj knjizi (Josip Šentija, primjerice), a HNS je prozvaio Dobroslav Paraga, predsjednik HSP-1861 (Vjesnik, 22. prosinca 2001.). Predsjednica HNS-a Vesna Pusić (vjesnikov prilog "Panorama", subota 15. prosinca 2001.), ustvrdila je da njezina stranka, čiji su osnivači Dabčević-Kučar, Tripalo, Bijelić, Haramija, Krešimir Džeba, Ivan Rukavina ima puno pravo posebno slaviti 1971. Dvije najveće stranke, HDZ i SDP o obilježavanju 1971. uglavnom se nisu oglašavale.

2.0. Priprema Titova puta u Washington

Intenzivni razgovori o organizaciji putovanja predsjednika Tita Sjedinjenim Državama u jesen 1971. godine započeli su u ljeto 1971. godine. S jugoslavenske strane vodio ih je Miro Kreačić, direktor Treće uprave u Saveznom sekretarijatu vanjskih poslova SFRJ (Južna i Sjeverna Amerika) odnosno Odjela za zemlje zapadne hemisfere, kako ga zove američki veleposlanik u Beogradu William Leonhart. Bila je to uobičajena praksa, a Kreačić je koordinirao i organizaciju posjete predsjednika Nixona Jugoslaviji u jesen 1970. Američkog je kolegu jugoslavenski diplomat polovicom srpnja obavijestio da će posebna ekspertna skupina pripremiti pregled svih tema o kojima su od promjene administracije u Bijeloj kući 1969. razgovarali jugoslavenski i američki visoki predstavnici.⁸ Dokument je trebao biti gotov do konca kolovoza i predan Titu na proučavanje. Putovanje u SAD 1971. trebalo je biti treća posjeta jugoslavenskog vođe Sjedinjenim Državama i ovoga se puta nastojalo

7) Uz Hrvatsko proljeće, Masovni pokret, u literaturi su prisutni i drugi nazivi: Hrvatski nacionalni pokret (Bilandžić, 553 i dalje, Ante Čuvalo 1990). Štoviše, Čuvalova knjiga je tako i naslovljena. Tijekom znanstvenog skupa Hrvatsko proljeće, koji je održan 18. i 19. prosinca u Školskoj knjizi više sudionika predlagalo je i neke druge nazive, primjerice Drugi hrvatski narodni preporod itd.

8) NARA, RG 59, General Records of the Department of State, Subject Numerical Files 1970-1973, Political and Defense, From Pol 7 Yugo, to Pol 7 Yugo; Pol 7 Yugo, Tito Visit, July 17, 1971.

izbjeći bilo kakve neugodnosti koje su obilježile prethodna dva putovanja.⁹ Američki je veleposlanik obaviješten da su u tijeku i dogovori s Kanađanima, gdje je Tito trebao otići nakon SAD-a. Vjerojatno je jedna od važnijih Kreačićevih zadaća tijekom toga susreta bila obavijestiti američku stranu da bi u SAD, vjerojatno početkom rujna, trebala otputovati "jedna skupina stručnjaka, uključujući službenike sigurnosti".¹⁰ Zahtjev je bio uobičajen i prvi je u Washington, ali koncem rujna, otputovao Ozren Ružić, kako bi, javljeno je iz veleposlanstva SFRJ, "na privremenoj osnovi" radio na organizaciji posjeta.¹¹ Nešto kasnije, zadnjeg dana rujna, Kreačić je Leonharta u SSIP-u upoznao sa srbijanskim sekretarom za unutarnje poslove Slavkom Zečevićem, osobom koja je bila odgovorna za sigurnost i tijekom Nixonova posjeta Jugoslaviji, a sada je trebao biti i na čelu jugoslavenskog sigurnosnog tima tijekom boravka u Americi. Jugoslavenska pripremna skupina trebala je posebnim vladinim zrakoplovom otputovati u Sjedinjene Države 2. listopada. Posjeta je trebala trajati od 4. do 6. listopada, a Ottawi i ostatku Kanade dva iduća dana. Cijeli tim činila su četiri člana protokola, na čelu s veleposlanikom Vladom Šestanom, tek jednog djelatnika odjela za informiranje SSIP-a i čak 16 ili 17 djelatnika sigurnosti, na čelu sa Zečevićem.¹² Više od deset tajnih agenata trebali su ostati u Washingtonu do svršetka Titova posjeta. Njihova je zadaća bila proputovati predloženu službenu rutu Maršala. Tijekom same posjete neprestano i neposredno uz Tita trebalo je biti oko dvadeset djelatnika sigurnosti. O ovim je detaljima istoga poslijepodneva kada i Leonhart, trebao biti obaviješten i kanadski veleposlanik Williams.¹³

Možda pod dojmom dva ranija posjeta šefa jugoslavenske države SAD-u, kada su se dogodili izgređi koji su doista bili neugodni za domaćine, a i stalnog jugoslavenskog podsjećanja na prošlost, sada se vrlo brižno činilo sve da se bilo kakvi nesporazumi toga tipa izbjegnu. Glavnu su poteškoću predstavljali pripadnici "ekstremne emigracije", a

9) Posjeta Josipa Broza Tita planirana za 1957. g. otkazana je zbog "antikomunističkih" demonstracija. (O tome vidi bilješku 14.)

Tito je u SAD-u prvi puta boravio 1960., kada je nazočio zasjedanju Glavne skupštine Ujedinjenih naroda. Tada se u New Yorku susreo s odlazećim predsjednikom Dwightom Eisenhowerom, ali su razgovore omotali glasni demonstranti ispred prozora jugoslavenske misije pri UN-u. Godine 1963. Broz je bio zadnji strani državnik koji je s predsjednikom Johnom F. Kennedijem razgovarao u Bijeloj kući. Tada je, za vrijeme nastavka Titova boravka u SAD-u u hotelu Waldorf Astoria u New Yorku, pokušao atentat na predsjednika SFRJ. (Generalni konzul SFRJ u New Yorku bio je Miro Kreačić). Kako stoji u materijalu pripremljenom za predsjednika Nixona neposredno pred posjetu, Tito, koji je prespavao u Williamsburgu, tada je dobio upalu pluća. Tito je u SAD-u bio još jednom, kao gost predsjednika Cartera 1978. godine.

Osim Nixona, Jugoslaviju je 1975. posjetio još američki predsjednik Gerald Ford, a 24. i 25. lipnja 1980. predsjednik Carter je jedan od prvih visokih dužnosnika koji je posjetio Kuću cvijeća i Titov grob u Beogradu. Poslije toga, na prostore bivše SFRJ do danas su došli još samo William Clinton 1996. (bio je u Republici Bosni i Hercegovini i Hrvatskoj), dok je George W. Bush 2001. prisustvovao summitu sa ruskim šefom države Putinom u Sloveniji.

NARA, Nixon Presidential Materials Staff, White House Central Files, Subject Files, CO (Countries), Gen CO 165-2 Republic of Vietnam (South Vietnam) 1/1/71 – (1 of 2) through CO 169 10/28/71, Fact Sheet: Tito Visit, October 27, 1971. (Box 87).

10) NARA, RG 59, General Records of the Department of State, Subject Numerical Files 1970-1973, Political and Defense, From Pol 7 Yugo, to Pol 7 Yugo; Pol 7 Yugo, Tito Visit, July 17, 1971.

11) Isto, XR Pol 7 Yugo, September 27, 1971.

12) Isto, Pol 7 Yugo, Yugoslav Advance Party for Tito Visit, September 30, 1971.

Leonhart je Zečevića opisao kao "neugladnog Srbina, prostog i otvorenog". Neprestano je američkog veleposlanika podsjećao na opasnost od napada na Tita i "kolaps osiguranja" koji se dogodio 1963. godine za vrijeme posjeta New Yorku. Ranije je služio u jugoslavenskom veleposlanstvu u Ottawi, istjeran je iz Mađarske. Engleski je dobro razumio, ali loše govorio. Vlado Šestan, nekadašnji veleposlanik SFRJ u Pakistanu, opisan je kao privlačan, spreman na suradnju i dobar govornik engleskog.

13) Isto.

veleposlanik Leonhart je naglasio kako američka strana posjetu smatra "predmetom od najveće važnosti", pa će tako i jugoslavenski stručnjaci dobiti svu potrebnu pomoć.

Upravo zbog navedenih sigurnosnih razloga, a vjerojatno i neugodnog iskustva iz druge polovice pedesetih s preranim obavještanjem javnosti da postoji mogućnost Titove posjete SAD-u,¹⁴ sada se nastojalo prerano ne izaći u javnost s točnim datumima posjete. Doduše, o odlasku Tita u Sjedinjene Države već se šušalo još u ljeto 1971., ali dogovor je bio ne odavati gotovo ništa.¹⁵ Kada vrijeme sazrije, odluka je u isto vrijeme trebala biti objavljena u Beogradu i Washingtonu. Američko veleposlanstvo u SFRJ predlagalo je da se to učini šest tjedana prije puta, ali bez objave točnih datuma, a poglavito liste mjesta koja će biti posjećena. Tek pet radnih dana prije odlaska, "koncem tjedna koji prethodi washingtonskoj posjeti", moglo se objaviti točne datume boravka jugoslavenskog izaslanstva, ali samo u glavnom američkom gradu. Za sva druga mjesta trebalo je navesti da ona još nisu "čvrsto" određena.¹⁶ Doista, 25. rujna 1971. State Department poslao je prijedlog zajedničke obavijesti za medije, koja je trebala biti obznanjena 29. rujna u 11.00 sati.¹⁷ Samo dan kasnije još jednom je iz State Departmenta upozoreno službenike veleposlanstva u Beogradu da se nikakve preciznije obavijesti o gradovima koje će Tito posjetiti ne procure u javnost.¹⁸ Tajnik za odnose s javnošću Bijele kuće tek je 22. listopada, za vrijeme prijedodnevno brifinga za novinare, objavio je datume Titova posjeta. Više informacija novinarima je priopćeno drugoga dana za vrijeme press-konferencije za koju se očekivalo da će biti opterećena brojnim drugim pitanjima, pa da neće biti vremena za pitanja u svezi s posjetom jugoslavenske delegacije.¹⁹ Priopćenje u kojemu se snažno naglasila vjera da će posjeta proteći bez izgreda, kako zaslužuje svjetski i prijateljski vođa, ipak su nekoliko prisutnih potaknula na pitanja, pa i komentare da su upozorenja ove vrste neobična. Zamjenik glasnogovornika Bijele kuće Warren napomenuo je da su SAD odgovorne za sigurnost svih državnih gostiju, ali je i podsjetio na incidente koji su se dogodili 1963., za vrijeme posljednjeg Titova posjeta Americi. Kako na izravno pitanje novinari nisu dobili nikakve detalje o onome što se dogodilo prije osam godina, nastavili su i dalje, smatrajući da tako davni događaji ne mogu biti jedini razlogom poteškoća, već da njihovi uzroci

14) Katolička crkva i brojne skupine iseljenika, kao i konzervativni dijelovi Kongresa, suprotstavljali su se posjetu jugoslavenskog diktatora SAD-u 1957. godine. Vidi o tom: Jakovina 1998., Stuparić, 202-207.

15) Tijekom konferencije za tisak glasnogovornik Bijele kuće Ron Ziegler 23. srpnja 1971. nije želio potvrditi da se za listopad doista i priprema Titov posjet Washingtonu. Jedino što je Ziegler rekao bila je potvrda otvorenog poziva i nepostojanje točnog datuma posjete.

Isto, Pol 7 Yugo, July 23, 1971.

Ron Ziegler bio je Press Secretary Bijele kuće. Nixon je po pobjedi na izborima stvorio i dužnost Director of Communications za izvršna tijela vlasti, koju je obnašao Herbert Klein. Nixon, 355.

16) Isto, Pol 7 Yugo, Announcement of Tito Visit, July 29, 1971.

17) Isto, Pol 7 Yugo, Tito Visit Proposed Joint Press Announcement, September 25, 1971. Tekst je bio vrlo kratak. "Njegova ekscelencija Josip Broz Tito, predsjednik Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije prihvatio je poziv Predsjednika da posjeti Washington kasnije u jesen. Nakon posjete Washingtonu, predsjednik Tito posjetit će druge gradove u SAD-u."

18) Isto, Pol 7 Yugo, September 30, 1971.

19) Isto, Tito Visit, October 23, 1971.

"Predsjednik se naravno raduje svom susretu s predsjednikom Titom i sjeća vrlo prijateljskog prijema koji je doživio prošle godine u Jugoslaviji. U svezi s tim, Predsjednik me je zamolio da izrazim njegovo iznimno zanimanje da posjeta predsjednika Tita bude uspješna. Predsjednik poziva sve Amerikance da predsjednika Tita pozdrave s dostojanstvom i ljubaznošću i dočekaju ga s poštovanjem kojim su Amerikanci uvijek dočekivali gostima i šefovima države s kojom imamo prijateljske odnose. Sve što bi moglo odstupati od ovakvog dočeka bilo bi, naravno, na štetu eminentnom svjetskom vođi i, također, nacionalnim interesima ove zemlje. Konačno, predsjednik je siguran da će ovaj posjet biti uspješan u svakom pogledu."

moraju biti još uvijek prisutni i da i dalje opterećuju obje zemlje. Warren nije mogao komentirati ni glasine da je brojna jugoslavenska zajednica u Chicagu odbila mogućnost da Tito svrati do najvećeg grada na Srednjem zapadu. Štoviše, novinar je tražio potvrdu podatka da se spuštanje jugoslavenskog predsjedničkog zrakoplova na O'Harri očekivalo usred noći upravo zbog ovih razloga. Na pitanje je li spavanje u Camp Davidu, gdje je jugoslavensko izaslanstvo trebalo biti smješteno, uobičajeno, naveden je nedavni primjer njemačkog kancelara Willi Brandta, koji je, doduše, bio jedni tamo smješteni stranac u dvije godine.²⁰ Novinari su saznali da puta do Yorba Linde, rodnog mjesta predsjednika Nixona, neće biti. Na izravno pitanje nije li činjenica da su ovako dugo čekali na obavijesti o putu "dio dogovora između vlada Jugoslavije i Sjedinjenih Država kako bi ga se (Tita) navelo da dođe", dužnosnik Bijele kuće sasvim je jasno i bez ikakve ograde odgovorio: "*Ne, mogu jasno reći da to nije bio dio dogovora.*"²¹ Warren je, jasno je, lagao. Pitanje sigurnosti i poštovanje dogovora dvije diplomacije strogo su se pridržavali svi. Odnos prema novinarima bio je ionako manji problem. Daleko veće poteškoće predstavljali su neki drugi zahtjevi s jugoslavenske strane.

Ističući vrijeme koje je Tito proveo s Nixonom 1970., jugoslavenska strana predlagala je da se dva predsjednika sastanu dva puta i da američki predsjednik uzvрати večeru jugoslavenskom kolegi. Na argumente iz State Departmenta da predsjednik u Americi nikada ne razgovara dva puta sa stranim državicima, kao što ni ne uzvraća večere u veleposlanstvima, jugoslavenska je strana spremno reagirala navodeći presedan: tako se nije dogodilo za vrijeme nedavne posjete talijanskog predsjednika vlade Emilia Colomba i britanskog premijera Edwarda Heatha. Večeru je Nixon uzvratio francuskom predsjedniku Georgesu Pompidou. "*Jugoslavenska osjetljivost oko ovakvih je stvari velika i možemo očekivati da nastave pritisak kako bi dobili više no običan tretman. Neće biti moguće objasniti na zadovoljavajući način zašto bi postojala velika razlika između tretmana koji su dva predsjednika imala za vrijeme navedenih posjeta* (u odnosu na Tita, op. a.)."²² Upravo zato State Department je "snažno preporučio" da se Nixon suglasi s oba zahtjeva jugoslavenske strane, jer to će ukloniti izvor nesporazuma. Na margini dokumenta napisano je da je 18. kolovoza 1971. odlučeno da se prihvati drugi susret s Titom, ali ne i večera. Kissinger je ipak 16. rujna predložio rješenje. Kako bi se, kada je već večera odbijena, donekle moglo zadovoljiti Titovu sujetu, savjetnik za nacionalnu sigurnost predložio je predsjedniku Nixonu da Tito poslijepodne 27. provede u predsjedničkoj rezidenciji u Camp Davidu. "*To bi bilo vrlo dobro primljeno od Jugoslavena, obzirom da bi to bila posebna počast Titu, koji bi duboko cijenio takav izniman odnos.*"²³ Isto tako, "bilo bi to u skladu s osobitom pažnjom koju je Tito posvetio Vama tijekom posjeta Jugoslaviji prošle godine". Smještaj u predsjedničkoj ljetnoj rezidenciji svakako je olakšavao i poslove osiguranja. Jugoslavensko je veleposlanstvo o ovom bilo obaviješteno 28. rujna, točno mjesec dana prije planiranog Titova dolaska u Washington. Na taj je način Kissinger prekinuo nedoumicu oko smještaja, jer su se spominjali i povijesni gradić u južnoj Virginiji Williamsburg, gdje je Tito boravio 1963. ili Washingtonu nešto bliži, jednako tako atraktivni, Annapolis, glavni grad savezne države Maryland i sjedište mornaričke akademije SAD-a.

20) Isto, Tito Visit, September 28, 1971.

21) Isto.

22) Isto, Pol 7 Yugo, Presidential Participation in Tito Visit, August 3, 1971.

23) NARA, Nixon Presidential Materials Staff, White House Central Files, Subject Files, CO (Countries), Gen CO 165-2 Republic of Vietnam (South Vietnam) 1/1/71 - (1 of 2) through CO 169 10/28/71; Planning for the Tito Visit: A Stop at Camp David?, September 16, 1971. (Box 87).

Strah od napada na maršala Jugoslavije, “unatoč različitim neobičnim mjerama koje su već poduzele tajne službe, fizičke zaštite, političkih savjetovanja i odnosa s javnošću”, bio je stalan. Pretpostavljalo se da bi se izgredi mogli dogoditi u Washingtonu, u koji bi iz New Yorka, Pittsburgha, Clevelanda i Chicaga mogli pristići nezadovoljnici, kao i u Los Angelesu.²⁴ Jugoslavenska je strana, kako je u memorandumu savjetniku za nacionalnu sigurnost Kissingeru napisao Theodore Elliot iz State Departmenta, tražila da se barem Tito poštedi od uzvika i izravnog susreta s demonstrantima. Kako je vjerojatnost ipak postojala da se američke vlasti neće moći othrvati pritisku demonstranata, Elliot je predložio da se u slučaju izgreda u Washingtonu “dužnosnik na odgovarajućoj razini kontaktiraju Tita osobno i izraze žaljenje”.²⁵ To je mogao biti ili Nixon ili neka druga osoba, ovisno o težini incidenta, telefonom, ili, ukoliko bi Tito bio silno uzrujan, osobno. Za vrijeme boravka u Houstonu i Los Angelesu veleposlanik Toon bio je odgovoran za procjenu ozbiljnosti situacije. Ukoliko bi on bio posebno težak, trebalo je razmisliti do puta u samo mjesto izgreda ili do Des Moinesa, odakle je Tito trebao napustiti prostor Sjedinjenih Država. Kako će takav događaj zasigurno dobiti veliku medijsku pozornost, predložen je i tekst izjave za medije.²⁶ Još i tijekom posjete, nakon što je na veliko obostrano zadovoljstvo protekla ceremonija dočeka Maršala u Washingtonu, vodeći američki diplomat u Beogradu Johnson pozvan je od visokog vladinog dužnosnika Topaloskog kako bi američkoj strani izrazio “zabrinutost zbog mogućih neprijateljskih demonstracija”.²⁷ Još je jedanput naglasio kako je, a američki diplomat je to napisao stavivši riječi u navodnike, postignut “zajednički dogovor” da se demonstranti barem drže dovoljno daleko od Tita, kako ih on ne bi vidio ili čuo povike. Čak i takvi mali skupovi, kao dvadesetak demonstranata ispred Blair rezidencije u Washingtonu, gdje je Tito bio smješten i na groblju Arlington (a dojave su bile da bi se isto moglo dogoditi i u Los Angelesu), mogli su stvoriti loš dojam koji je sve mogao ugroziti. Vjerojatno je riječ bila o još jednoj vrsti pritiska ili naglašavanja da se učini i više od onoga što je delegaciji SFRJ obećano za vrijeme priprema posjete. Jer jugoslavenska se strana očito nikako nije mogla pomiriti s činjenicom da vlasti SAD-a nemaju namjeru “preventivno” uhititi ili silom razbijati demonstracije, koje su ovoga puta ionako bile malobrojne. Ipak, Topaloski je insistirao da se zabrinutost krivo ne rastumači: SFRJ se samo bojala da “minorni detalji” ne “izrastu u izgrede koji bi mogli zasjeniti” ono što je bio veliki korak naprijed u međusobnim odnosima.²⁸

O poklonima koji će biti uručeni Titu i Jovanki protokol State Departmenta razmišljao je još 16. rujna. Emil Mosbacher mlađi predložio je da se Brozu pokloni posebno izgrađena i s

24) Isto, Pol 7 Yugo, Contingency Planning for Tito Visit, October 26, 1971.

25) Isto. Takva je isprika upućena 1963. godine nakon napada na Tita u New Yorku.

26) Isto. Pripremljene su dvije inačice “Contingency Press Statementa”.

Upravo sam prenio svoje osobne i isprike i žaljenje američkih ljudi predsjedniku Titu zbog izgreda koji se dogodio u ... Zamolio sam predsjednika Tita za razumijevanje ovih poteza male i zavedene manjine građana ove zemlje i potvrdio mu ugled koji on i Jugoslavija imaju u Sjedinjenim Državama. Pozivam sve Amerikance da se prema našim uglednim gostima ponašaju s čašću i poštovanjem kao prema šefu države s kojom imamo dobre i prijateljske odnose.

Tekst druge isprike bio je duži.

Upravo sam izrazio osobnu zaprepaštenost i zgražanje nad neoprostivim izgredom koji se dogodio u ... Oni koji su sudjelovali u tim sramotnim djelima osramotili su sebe i počinili veliku protuuslugu ovoj zemlji. U ime svih Amerikanaca izražavam isprike i žaljenje. Zamolio sam predsjednika Tita da razumije da je ovaj zločin počinjen od malene i zavedene manjine građana Sjedinjenih Država i uvjerio sam ga u poštovanje koje on i Jugoslavija imaju u ovoj zemlji. Pozivam sve Amerikance da se prema našim uglednim gostima ponašaju s čašću i poštovanjem kao prema šefu države s kojom imamo dobre i prijateljske odnose.

27) Isto, Pol 7 Yugo, Security for Tito, October 28, 1971.

28) Isto.

natpisom označena "chest of drawers" od Johna Goddarda (iz oko 1760.). Jovanka se trebala zadovoljiti s cvjetnim aranžmanom u bojama jugoslavenske zastave.²⁹

U pripremu putovanja ulazio je i Titov razgovor s američkim novinarima, prije svega s Walterom Cronkiteom, jednim od najpoznatijih američkih novinara uopće.³⁰ Taj su razgovor prenijele i jugoslavenske novine (i to s ogromnom pozornošću³¹), a iz njega su američki diplomati u Beogradu istaknuli Titove stavove o ratu Indije i Pakistana, prosudbu Sadatovih pogleda na Bliski istok i Brozovu tvrdnju da se nikada neće suglasiti sa sovjetskim bazama na Jadranu, jer on "želi biti posve neovisan".³² Nesvrstani se neće organizirati kao vojni savez, a komunističke zemlje više ne mogu činiti monolitni blok, rekao je Broz. Tito se nije libio navesti kako mu se ne sviđa američka demokracija, politika u Vijetnamu, ali ne ustručava se i pohvaliti ono što je dobro. Jugoslavenske su novine prenosile i komentare Erica Bournea objavljene u "Christian Science Monitoru". "Tito dolazi u Washington ne samo kao istaknuti vođa i ugledni državnik nesvrstanih, već i kao predstavnik neovisne zemlje koja je nedavno uspjela normalizirati odnose s Kinom i popraviti veze sa Sovjetskim Savezom dok ni za pedalj nije ugrozila vlastiti suverenitet."³³ Veliki interview, koji su na naslovnici najavili i 26. listopada prenijeli i u "Vjesniku", Tito je dao "Washington Postu".³⁴ Izjave su dali i američki dužnosnici. Veroslavi Tadić, urednici TV Beograd govorio je William Rogers, a "Vjesnik" je prenio opsežne izvatke.³⁵

2.1. Odredišta: Zašto ne i Philadelphia, New York, Annapolis, Williamsburg, Niagara Falls ili Disneyland?

Theodore L. Eliot mlađi, tajnik u State Departmentu, u memorandumu koji je poslan iz ureda savjetnika za nacionalnu sigurnost Henry Kissingera, saznao je kako je hollywoodska filmska zajednica obavijestila da je jedan jugoslavenski poslovni čovjek neprestano ispituje o mogućnosti da predsjedniku Titu organiziraju poseban doček u Kaliforniji. Filmske zvijezde bile su spremne "sa zadovoljstvom" pripremiti ručak za predsjednika Jugoslavije na isti način na koji su ugošćeni Nikita Hruščov i princeza Margareta. Samo se tražilo mišljenje State Departmenta.³⁶ Ministarstvo tako rano nije moglo dati bilo kakvu preporuku, jer se dio puta izvan Washingtona nije želio planirati prije no što doputuje jugoslavensko pripremno izaslanstvo. Posjet Kaliforniji zasigurno bi dobio veliki publicitet, pa bi došlo i do mogućnosti od mobiliziranja "anti-Tito emigrantskih snaga", što bi bilo "sramotno" za sve. Zato je State vjerovao da bi filmska industrija trebala odgovoriti pozitivno, ali bez posebne obveze. Tek kada se vidi hoće li Tito doista ići u Kaliforniju, može se dalje planirati.³⁷

29) NARA, Nixon Presidential Materials Staff, White House Central Files, Subject Files, CO (Countries), Gen CO 165-2 Republic of Vietnam (South Vietnam) 1/1/71 – (1 of 2) through CO 169 10/28/71; September 16, 1971, (Box 87).

30) Detalje o razgovoru s Cronkiteom iznosi i Marko Vrhunec, 123.

31) Vidi primjeric: Vjesnik, 27. listopada 1971.

32) NARA, RG 59, General Records of the Department of State, Subject Numerical Files 1970-1973, Political and Defense, From Pol 7 Yugo, to Pol 7 Yugo; Pol 7 Yugo, Belgrade, 10/28/71.

33) Isto, Pol 7 Yugo, Belgrade 10/28/71.

34) Vjesnik, 26. listopada 1971.

35) Vjesnik, 23. listopada 1971.

36) RG 59, General Records of the Department of State, Subject Numerical Files 1970-1973, Political and Defense, From Pol 7 Yugo, to Pol 7 Yugo; Pol 7 Yugo, California Reception for President Tito, July 29, 1971.

37) Isto, Pol 7 Yugo, California Reception for President Tito August 4, 1971.

Upravo je tako “filmska industrija” i učinila. Devetnaestog kolovoza 1971. u dopisu Theodoru Eliotu naveli su kako će gospodin Schreiber biti kontakt s jugoslavenskom vladom, dođe li do posjete.³⁸

Poželjnost gostovanja maršala Tita u Philadelphiji pismom Johnu N. Irwinu II, podtajniku u State Departmentu, objasnio je Lewis H. Van Dusen mlađi, predstavnik World Affairs Council of Philadelphija.³⁹ U slučaju pozitivnog odgovora poziv je bio spreman poslati i James H. J. Tate, gradonačelnik ovog američkog grada. Štoviše, o mogućnosti Titova gostovanja govorio je ministar savjetnik veleposlanstva SFRJ Mirko Bruner, a u World Affairs Councilu gostovali su već i Bogdan Crnobrnja, veleposlanik i Mitja Ribičič, prvi ministar SFRJ. Iz nastavka pisma, iako se navode dobre veze nekih jugoslavenskih tvornica i philadelphijskih banaka, vidljivo je da je ovo bio način da se “rodno mjesto Amerike” postavi na svjetski diplomatski zemljovid. Svejedno, ova vladina udruga nije za takvu zadaću, vjerojatno, birala ljude koje su ju mogle kompromitirati. Irwin je kratko odgovorio da je osobe u protokolu obavijestio o željama grada Philadelphije i da će se o detaljima putovanja uskoro razgovarati.⁴⁰

Tito, ili protokol koji je organizirao putovanje, i sam je razmišljao o najpoželjnijim odredištima. Samim krajem kolovoza veleposlanika Leonharta viši dužnosnik SSIP-a u Beogradu upitao je za pomoć i savjet u organizaciji Titova puta u New York i Ujedinjene narode. Svjesni poteškoća s osiguranjem, pa i potrebe odvajanja puta u SAD i Kanadu od ovoga u UN, jugoslavenska se strana raspitivala bi li put u UN trebalo organizirati tek nakon bilateralnih razgovora u Ottawi i Washingtonu. Leonhart je State Departmentu javljao da Kanađani o svemu nemaju pojma. Tada je u Ameriku, barem ovim kanalom, javljeno i da su Britanci predložili Titu da se na putu u ili iz Sjeverne Amerike zaustavi u Londonu.⁴¹ Ambicije su, očigledno, s jugoslavenske strane bile ogromne, a hranile su ih i vrlo povoljne reakcije zapadnih partnera.

State Department nije bio presretan zbog predloženog odlaska u New York, ali se suglasio s putem, i izrazio želju učiniti sve da se smanji mogućnost izgreda. Zato je predložen jednodnevni put od DC-a do zračne luke JFK u New Yorku, odlazak u UN i povratak nakon nekoliko sati. Pogodni datumi bili bi drugi (30. listopada) ili posljednji dan boravka u SAD-u (2. studenoga).⁴²

Do konca rujna konačno je uglavljeno da Tito preskoči posjetu Nijagari i Philadelphiji i 30. listopada otiđe u Houston, a 1. studenog u Palm Springs i Los Angeles. Zbog pregustog programa drugog dan boravka u Kaliforniji jugoslavenski stručnjaci za protokol, vidljivo je u rukom dopisanoj rečenici koju je, pretpostaviti je napisao netko u uredu šefa protokola State Departmenta, preporučili su da se posjet Disneylandu preskoči.⁴³ Isto je tako rukom, ali drugim rukopisom (za pretpostaviti je da je to napisano u Bijeloj kući), dodano da će se vjerojatno u Des Moinesu u Iowi izvršiti promjena zrakoplova, kako bi se vidjeli “living history farms” i uspješno poljodjelstvo. I iz ovoga je sasvim jasno da je vlada SAD-a imala

38) Isto, Pol 7 Yugo, California Reception for Tito (S/S7111561), August 19, 1971.

39) Isto, Pol 7 Yugo, August 12, 1971.

40) Isto, Pol 7 Yugo, September 14, 1971.

41) Isto, Pol 7 Yugo, President Tito Visit, August 31, 1971.

42) Isto, Pol 7 Yugo, President Tito Visit, August 9, 1971.

43) NARA, Nixon Presidential Materials Staff, White House Central Files, Subject Files, CO (Countries), Gen CO 165-2 Republic of Vietnam (South Vietnam) 1/1/71 – (1 of 2) through CO 169 10/28/71; Memorandum For Alexander P. Butterfield, Deputy Assistant to the President, Subject: Visit of His Excellency Josip Broz Tito, October 12, 1971. (Box 87).

namjeru impresionirati maršala Jugoslavije, slično onako kako je kasniji predsjednik, a ondašnji guverner Kalifornije Ronald Reagan želio kasnije učiniti s Mihaelom Gorbačovom!⁴⁴ Iz Iowe je izaslanstvo SFRJ trebao otputovati na Nijagaru i u Kanadu.⁴⁵ Poteškoće zbog organiziranja susreta s Kanađanima i opasnost od protesta na Nijagari zbog velikih središta emigranata u tome dijelu Sjeverne Amerike, navele su jugoslavensku stranu na razmišljanje treba li od toga dijela puta ipak odustati, javljao je američki veleposlanik iz Beograda.⁴⁶ Kasnije je, u dogovoru s Kanađanima, tako i učinjeno.

Jedan od posljednjih prijedloga protokola, ali koji je tek u osnovi bio poštovan, poslan je iz ureda šefa protokola State Departmenta Alexanderu P. Butterfieldu u Bijeloj kući 12. listopada. Posjet je bio razrađen po satima za svaki dan, iako su ostale neke nejasnoće.⁴⁷ Bijeloj kući upućen je i popis članova jugoslavenskog izaslanstva koji su trebali biti uz

44) Reagan je maštao kako će Gorbačova smjestiti u u helikopter i pokazati mu radničko naselje, tvornicu i njezino parkiralište prepuno automobila, dvorišta kuća u kojima je parkirano još jedno vozilo, možda i brod... Kissinger, 771.

45) NARA, RG 59, General Records of the Department of State, Subject Numerical Files 1970-1973, Political and Defense, From Pol 7 Yugo, to Pol 7 Yugo; Pol 7 Yugo, Tito Visit, September 28, 1971.

46) Isto, Pol 7 Yugo, Tito Visit, September 30, 1971.

47) Tito je u zračnu bazu Andrews trebao doputovati 27. listopada 1971. u 1:30h, a helikopterom do 2:15h doći do Camp Davida. Idućeg dana u 9:55 helikopter je Tita trebao prevesti do parka pred Bijelom kućom, gdje je u 10:30 započinjala ceremonija dočeka. Ona je trebala trajati pola sata, nakon čega su započinjali razgovori na najvišoj razini. Ručak s državnim tajnikom Rogersom u rezidenciji Anderson započinjao je u 13:00h, a slijedio ga je, u 15:00 službeni dio sastanka. Od toga vremena, pa do 20:00h, kada je u Bijeloj kući priredena službena večera, još uvijek se razmišljalo o čaju u Blair House s ministrom obrane Melvinom R. Lairdom, ministrom financija Johnom B. Conallyjem, kao i ministrom pravosuđa Johnom N. Mitchellom. U kući Blair idućega je dana, 29. listopada 1971. u 9:15h trebao biti radni doručak s ministrom trgovine Maurice H. Stansom i skupinom poslovnih ljudi. Još se razmišljalo o susretu s potpredsjednikom Agnewom i odlasku na nacionalno groblje Arlington, kako bi se položilo cvijeće na grob neznanog vojnika. U 12:15h dogovoren je ručak s novinarima u Nacionalnom press klubu u samom središtu Washingtona, nedaleko Bijele kuće. Potom je u 16:15 dogovoren susret sa Speakerom Housea, a u 16:30 sastanak sa članovima Odbora za vanjsku politiku Senata. U 18:30h u hotelu Shoreham, tijekom prijama koji je priredivao Toma Granfil, Tito se trebao susresti s predstavnicima stranih veleposlanstava. Isto tako se još uvijek razmišljalo o radnom doručku s Robertom McNamaram i Pierre Paul Schwitzrom u kući Blair, a u 10:00h Tita je ponovo, na pola sata, trebao primiti predsjednik Nixon. Potom se automobilima cijela jugoslavenska delegacija trebala uputiti do zračne baze Andrews, gdje ju je američki zrakoplov trebao odvesti do zračne baze Ellington kod Houstona, Teksas. Prvo je slijedio posjet NASA-inom središtu svemirske tehnologije u 13:15h. U hotelu Houston Oaks, gdje se očekivao u 15:45h, Tito je trebao primiti doktore Coolaya i DeBakcyu, a u 17:15h otići do Teksaskog medicinskog centra, instituta za oporavak i istraživanje. U 20:00h večeru u Titovu čast priredivao je gradonačelnik Houstona Louie Welch. Iz Texasa za Kaliforniju Jugoslaveni su trebali otputovati u 9:45. U Palm Springsu Tito se trebao susresti tek s Leonardom Firestoncom. Daleko više susreta planirano je za 1. studenog 1971. Iz Palm Springsa Tito je trebao doletjeti do Long Beacha, a potom automobilom otići do Century Plaza Hotela u Los Angelesu, gdje je u 11:45h ručak priredivalo losangeleško Vijeće za svjetske poslove (World Affairs Council). U 18:00h Tita je primao gradonačelnik, a za 18:30 predviđen je susret sa predstavnicima jugoslavenske zajednice. Privatna večera (sa zvijezdama Hollywooda) u 20:00h zaključivala je boravak u SAD-u. Američkim zrakoplovom do Des Moinesa, Iowa trebao je poletjeti u 8:00h. Tamo ga je čekao jugoslavenski aparat kojim se delegacija uputila u Kanadu.

Zanimljivo je promatrati kako se ovaj osnovni plan mijenjao i prilagođavao. U memorandumu koji je William Rogers priredio za predsjednika Nixona 22. listopada, dakle punih deset dana kasnije, još uvijek se predviđalo da se za doručak prvoga dana u Washingtonu Tito treba susresti s potpredsjednikom Agnewom, što se nije dogodilo. Isto tako, razgovora s ministrima Connallyjem i Mitchellom prvoga dana nije bilo. Do zračne luke Andrews, nakon završetka posjete, nije se putovalo automobilima, već helikopterima. Posjeta Arlingtonu uopće nije spomenuta.

Jugoslavenska javnost program posjete po danima i satima saznala je 25. listopada. Tu je jasno navedeno kako Tito treba položiti vijenac i na groblju u Arlingtonu, ali taj se detalj u opsežnim izvještajima iz Sjedinjenih Država kasnije uopće ne spominje, vjerojatno zbog neugodnog incidenta.

Isto, XR Pol US-Yugo, Memorandum for the President, The Tito Visit: Perspectives, October 22, 1971; NARA, Nixon Presidential Materials Staff, White House Central Files, Subject Files, CO (Countries), Gen CO 165-2 Republic of Vietnam (South Vietnam) 1/1/71 - (1 of 2) through CO 169 10/28/71; Visit of His Excellency Josip Broz Tito, October 12, 1971 (Box 87); Vjesnik, 25. listopada 1971.

maršala Tita.⁴⁸ S američke strane predviđen je manji broj uzvanika (državni tajnik Rogers, njegov pomoćnik Hillenrand i zamjenik Davis, veleposlanik Malcolm Toom, direktor jugoslavenskog deska Richard G. Johnson i službenik na desku Donald C. Tice).

2.2. Dvostruka smjena veleposlanika

Kao u igri toplo-hladno, Nixonov je ured, koji je prihvatio prijedlog Kissingera za Titov smještaj u Camp David, odbio je zamolbu veleposlanika Crnobrnje za oproštajnim posjetom.⁴⁹ Svjestan da to nije uobičajena praksa šefa američke države, Kissinger, koji je 27. rujna 1971. poslao pismo Bijeloj kući, napomenuo je kako jugoslavenski diplomat shvaća običaje, ali i da je svjestan da je rumunjski veleposlanik imao tu mogućnost, bez obzira na okolnosti. Jugoslavenski je predstavnik "vrijedno radio kako bi učinio uspješnim" skori Titov posjet, pa bi njegov prijem i zajedničko fotografiranje pomoglo umjerenim vođama emigracije da "izoliraju ekstremiste" tijekom kritičnih dana posjete, smatrao je Kissinger.⁵⁰ Zaključivao je kako bi "posjeta veleposlanika kratko nakon Brežnjevljevog posjeta Beogradu pomogla u jasnom iskazu Vašeg osobnog zanimanja za Jugoslaviju"⁵¹, a posjetu bi sovjetskog lidera i neutralizirala.

Bilo je to već drugo, ponovo odbijeno Kissingerovo pismo u kojem je tražio da se Crnobrnju primi. Dugogodišnji jugoslavenski diplomat u Sjedinjenim Državama do tada je proveo već punih četiri godine. Međutim, da se nije radilo o posve uobičajenoj smjeni, svjedoči tadašnji šef jugoslavenske diplomacije Mirko Tepavac. On tvrdi da je Tito, tijekom jednog od brifinga o tijeku priprema za posjetu hladno dodao: "Daj nalog da se Crnobrnja odmah vrati u zemlju i predloži novog ambasadora za Washington".⁵² Unatoč nagovaranjima da to ne čini, da novi veleposlanik vjerojatno neće stići ni predati vjerodajnice prije posjete, Tito nije mijenjao odluku. Jovanka Broz odbijala je oputovati ukoliko bi Bogdan Crnobrnja ostao u Washingtonu. Bio je to Jovankin hir, kojemu se Tito nije odupro. Objašnjenja koja je Tepavac dao suradnicima bila su neuvjerljiva, iako su svi mogli pretpostaviti tko je stajao iza ovako drastične odluke. Crnobrnju je zamijenio Tomo Granfil, vojvođanski političar, osoba daleko manjeg kalibra no većina prethodnika u Washingtonu.⁵³ Vjerodajnice je Granfil ipak stigao predati predsjedniku Nixonu 21. listopada 1971., kada se sastao i s Williamom Rogersom i državnim tajnikom za trgovinu Mauriceom Stansom.⁵⁴ I više od toga: uz fotografiju

48) Najviši članovi jugoslavenskog izaslanstva uz Tita trebali su biti: Kiro Gligorov, član predsjedništva SFRJ, Vidoje Žarković, predsjednik crnogorske skupštine, Mirko Tepavac, savezni sekretar za vanjske odnose, članica SIV-a iz Hrvatske Mirjana Krstinić, veleposlanik Toma Granfil, Titov šef kabineta, Marko Vrhunec, Slavko Zečević, podtajnik u sekretarijatu za unutarnje poslove, general Bruno Vuletić, šef ureda vrhovnog zapovjednika, Vlado Šestan, šef protokola ureda predsjednika, Miloš Melovski, diplomatski savjetnik Predsjednika, Borčac Samonikov, pomoćnik tajnika za vanjske poslove, osobni Titovi liječnici Stanislav Mahkota i Slavko Popović, glavni pobočnik predsjednika Andelko Valter, Milan Jelovac direktor u SSIP-u, savjetnik za tisak predsjednika Blažo Mandić, dr. Miro Košak i dvoje prevoditelja, Zvonimir Petnicki i Ljiljana Tambača.

NARA, RG 59, General Records of the Department of State, Subject Numerical Files 1970-1973, Political and Defense, From Pol 7 Yugo, to Pol 7 Yugo; Pol 7 Yugo, Tito Visit – White House Meetings, October 28 and 30, 1971., October 8, 1971.

49) Crnobrnja je iz Washingtona trebao oputovati 1. listopada 1971.

50) Isto, Pol 7 Yugo, Meeting with the Yugoslav Ambassador, September 27, 1971.

51) Isto.

52) Nenadović, 135.

53) Petković, 175.

54) Vjesnik, 22. listopada 1971.

Nixona i bračnog para Granfil, naglašeno je kako je američki predsjednik učinio presedan, jer je u ovaj protokolarni posjet primio i suprugu novog jugoslavenskog veleposlanika, što je do tada bila neuobičajena praksa.⁵⁵

Jednako neočekivano, ali bez kaprica šefa države, mimo uobičajenog roka i samo desetak dana prije Titovog odlaska u Washington, s dužnosti je povučen William Leonhart, američki veleposlanik u Beogradu. Vjerojatno su rijetki bili posjeti dvojice šefova države čiji su prvi ljudi veleposlanstava bili gotovo posve neupoznati sa sredinama u koje su akreditirani. Niz vrlo neugodnih izgreda, koji su prije svega bili povezani s Leonhartovim, navodnim, prekomjernim uživanjem alkohola, a onda i neriješenim odnosima s drugim čovjekom veleposlanstva, vjerojatno su utjecali da se Leonhart ovako naprasno povuče. Štoviše, bila je to velika diplomatska pljuska dugogodišnjem diplomatu, jer nije pratio šefa države u kojoj je bio akreditiran već drugi puta (u Jugoslaviji je, kao diplomat-početnik, bio krajem četrdesetih) u posjeti svome predsjedniku. Novoimenovani veleposlanik u SFRJ bio je Malcolm Toon, dugogodišnji diplomat u Sovjetskom Savezu, Čehoslovačkoj i Poljskoj.⁵⁶ Malcoma Toona Thomas Dunlop, koji je u to vrijeme bio drugi čovjek generalnog konzulata u Zagrebu opisao je kao čovjeka koji je odgojen u stilu stare škole i koji "nije razumio raznolikosti Jugoslavije". Tako je Dunlopov osjećaj da ni ranije, a poglavito za Toona veleposlanstvo u Beogradu nije previše gledalo na ono što se događalo u Sloveniji i Hrvatskoj, a o čemu je javljano iz konzulata, vjerojatno posve točan.⁵⁷

2.3. Priprema razgovora Nixona i Tita

"Od invazije zemalja Varšavskog ugovora u Čehoslovačkoj, Jugoslavija se oprezno, ali jasno pomaknula u pravcu poboljšanja svojih odnosa sa Sjedinjenim Državama i drugim zapadnim zemljama, kako bi balansirala pojačani sovjetski pritisak".⁵⁸ Ovo je završna rečenica dokumenta pripremljenog za Johna M. Dunna iz ureda Spire T. Agnewa, potpredsjednika SAD-a, koga je polovicom rujna trebao posjetiti odlazeći jugoslavenski veleposlanik u Washingtonu Bogdan Crnobrnja. U nastavku memoranduma, State Department je naveo nekoliko podataka o glavnom jugoslavenskom predstavniku u Washingtonu i dao pregled trenda u odnosima između dvije zemlje. Crnobrnja, "dugogodišnji Titov bliski suradnik", s dugim iskustvom u vlasti, "učinio je znatan doprinos gospodarskoj razmjeni između SAD-a i Jugoslavije". Štoviše, samo u vremenu od 1968. do 1970. američki izvoz u Jugoslaviju povećan je od 87 na 165 milijuna dolara, dok je uvoz i dalje oko stotinjak milijuna dolara. U materijalima pripremljenim za Richarda Nixona neposredno pred Titov dolazak u SAD prikazano je da je u 1970. u odnosu na 1969. gospodarska razmjena porasla 25%. Samo u prvih šest mjeseci 1971. u odnosu na prvu polovicu 1970. razmjena je bila veća za 30%.⁵⁹

55) Isto, 23. listopada 1971.

56) Friedland, 2-3, 6-7.

Friedland je, koji je tada u gospodarskom odjelu veleposlanstva, imao i osobni sukob s veleposlanikom Leonhartom. Stoga se njegove izjave trebaju uzimati s povećanom dozom sumnje. Ipak, gotovo su posve nevjerovatni opisi prijema na kojima je Leonhart znao doslovno padati u nesvijest zbog prekomjernog uživanja alkohola.

57) Dunlop, 124.

58) NARA, RG 59, General Records of the Department of State, Subject Numerical Files 1970-1973, Political and Defense, From Pol 7 Yugo, to Pol 7 Yugo; Pol 7 Yugo, Yugoslav Ambassador s Call, September 17, 11:30 a.m., September 15, 1971.

59) NARA, Nixon Presidential Materials Staff, White House Central Files, Subject Files, CO (Countries),

Unatoč liberalizaciji pravila o ulaganju, kojim se udio stranaca ograničavao na 49%, strana su ulaganja u SFRJ još uvijek bila mala. Svejedno, s američke se strane očekivalo izglasavanje zakona koji bi garantirali sigurnost američkih investicija u Rumunjskoj i SFRJ. Unatoč nepostojanju vojnih ugovora Jugoslavije s ijednom zemljom, pa i pretežitom kupovini naoružanja iz zemalja Varšavskog ugovora, mnogi drugi pokazatelji bili su ohrabrujući. Od 1949. do 1970. SAD je posjetilo 673 Jugoslavena. Rast je ipak bio zamjetan, jer ih je samo 1970. godine, a radilo se o državnim ili pravosudnim dužnosnicima, bilo šezdeset i šestorica. U SAD-u su studirala 366-orica jugoslavenskih studenata. U isto vrijeme, u Jugoslaviji je boravilo tek 55 američkih studenata, dok je službenih osoba bilo 87.⁶⁰ Od Crnobrnje se očekivalo da prije svega govori o sve boljim gospodarskim vezama dviju zemalja, ali i da se dotakne "jedinog bilateralnog problema" - ekstremne emigracije. Američka strana bila je posve svjesna opasnosti i poteškoća koji mogu nastati zbog nezadovoljstva ovih ljudi tijekom Titova posjeta Americi, ali je bila spremna osigurati punu sigurnost. To, naravno, nije uključivalo zabranu mirnih i zakonitih demonstracija. Crnobrnja je opisan kao ugodan sugovornik, iskrena i izravna osoba sa smislom za humor. Iskusan pregovarač i stručnjak za gospodarstvo, vrlo popularan ambasador, govorio je odličan engleski, francuski i ruski, a "Tita je poznao bolje no bilo koja osoba u Jugoslaviji".⁶¹ Materijal za potpredsjednika SAD-a, koji je u oproštajnu posjetu primio Crnobrnju, jasno pokazuje skromnost razmjene (ili malo značenje) između Beograda i Washingtona, ali i pozitivan pravac u kojem su se, napose posljednjih godina odnosi odvijali.

Theodore L. Eliot mlađi koncem rujna poslao je uredu Henry Kissingera popis tema koja su, po mišljenju State Departmenta, trebala biti raspravljena. Prije izrade analitičkih dokumenata, Eliot je tražio da Kissinger odluči ima li neprimjerenih tema ili postoje neke koje bi on smatrao važnim da se o njima govori. Njegov je prijedlog uključivao bilateralne odnose, stanje na Balkanu, Bliskom istoku, Indokini, Kini, nesvrstanim, suradnju dviju zemalja u sprečavanju šverca narkotika, kao i gospodarski program i reforme u SFRJ. "Background papers" trebali su uključivati podatke o gospodarskim odnosima SAD-a i Jugoslavije, analizu prilika na Balkanu, položaj Jugoslavije u nekim međunarodnim organizacijama, međunarodnoj trgovini drogama na Balkanu, reformska nastojanja u Jugoslaviji i "utjecaj jugoslavenske emigrantske djelatnosti u Sjedinjenim Državama" na međusobne odnose.⁶² Upravo je tako i učinjeno.

Iz State Departmenta i to s potpisom samog Williama Rogersa, u Bijelu je kuću 22. listopada upućen Memorandum s razradom pitanja o kojima se očekuje rasprava vođa dviju zemalja. U materijalu koji je predsjedniku SAD-a dostavljen 22. listopada 1971. (Memorandum for the President, The Tito Visit: Perspectives i Issues and Talking Points), pobrojani su krajnji rezultati koje bi razgovor trebao ostvariti. "Titovi ciljevi sukladni su našima", pa je zato trebalo pokazati potporu gospodarskoj i političkoj stabilnosti i neovisnost Jugoslavije, pisao je Rogers.⁶³ "*Nemamo velikih međusobnih razlika s Jugoslavenima*". Za Tita je posjeta kruna diplomatskih napora poduzimanih nakon slamanja Praškog proljeća

Gen CO 165-2 Republic of Vietnam (South Vietnam) 1/1/71 - (1 of 2) through CO 169 10/28/71, Fact Sheet: Tito Visit, October 27, 1971. (Box 87)

60) NARA, RG 59, General Records of the Department of State, Subject Numerical Files 1970-1973, Political and Defense, From Pol 7 Yugo, to Pol 7 Yugo; Pol 7 Yugo, Yugoslav Ambassador s Call, September 17, 11:30 a.m., September 15, 1971.

61) Isto. U dokumentu su navedene i sve dužnosti koje je Crnobrnja obnašao.

62) Isto, Pol 7 Yugo, Tito Visit: Topics for Discussion and Background Papers, September 24, 1971.

63) Isto, XR Pol US-Yugo, Memorandum for the President, The Tito Visit: Perspectives/Issues and Talking Points, October 22, 1971.

1968., koji su trebali naglasiti važnost zapadne i američke potpore Beogradu prema agresivnim namjerama Moskve. *“Tražit će javne i privatne garancije nastavka američke potpore za jugoslavenski eksperiment”*, napisano je u State Departmentu. Nesvrstavanje je i dalje “kamen temeljac” jugoslavenske politike. Posjeta Nixona Beogradu 1970. došla je u početku te vanjskopolitičke preorijentacije, kada su *“Jugoslaveni bili prezaposleni unutarnjim promjenama prema političkoj i gospodarskoj decentralizaciji”*. Iako se rečenica: *“Naši ciljevi koji su podupiranje jugoslavenskih napora da ojačaju svoju neovisnost i teritorijalnu cjelovitost bili bi opasno ugroženi bilo kakvim nepoželjnim događajem, kakav bi bio pokušaj atentata na Tita”* odnosila na opasnost od napada na Tita, zapravo je odražavala puno više. Unutarnjopolitičke prilike u SFRJ opisane su korektno, uz naglasak kako povremeno agresivne postaju dugo zapretane međunarodne nesuglasice prije svega između Srba i Hrvata. Svedjedno, Brijunski plenum najviših jugoslavenskih političara u travnju 1971. stvari je umirio, pisao je State Department. Novi stabilizacijski plan tek je sada počinjao davati vidljive rezultate, pokazujući da se gospodarstvo oporavlja. Upravo je pitanje gospodarske stabilizacije i preustroj vlasti u SFRJ bila prva pitanja koja su preporučena Nixonu da o njima razgovara s Brozom, kako bi “pokazao da je svjestan promjena koje su poduzete”.⁶⁴ Trebao je to učiniti tek nakon što bi Tito dao uvodnu riječ, kako je Broz učinio 1970. u Jugoslaviji, a što je navodno slijedilo jugoslavenske običaje. Pitanje još uvijek neuspjelog lobiranja u Kongresu da se izglasa zakon kako bi Overseas Private Investment Corporation (OPIC) mogla pratiti ulaganja i u Jugoslaviji, pitanje trgovine opijatima koji su iz Turske dolazili do francuskog tržišta, vojna i znanstvena suradnja i razmjena studenata, problem 10% poreznog opterećenja na jugoslavenske proizvode, bili su, uz navedene, jedina pitanja koja nisu imala izravne veze s vanjskom politikom ili su se ticale isključivo bilateralnih odnosa dvije vlade. Sve ostalo: prilike na Balkanu, NR Kina, Arapsko-izraelski rat, Nixonov put u Moskvu, Indokina i pitanja razoružanja, samo su posredno bila usredotočena na SFRJ. To ne znači da razmišljanja Beograda zbog položaja u svijetu nesvrstanih i Beograda kao prijestolnice jedne socijalističke zemlje nisu bile zanimljive Washingtonu. Usporedi li se o čemu i koliko su razgovarali Nixon i Tito, zanimljivo je kako je Rogers posve previdio mogućnost (i potrebu) razgovora o odnosima između Indije i Pakistana, o čemu se raspravljalo puno i dugo, a što Rogers nije uvrstio u svoj dokument. Za pretpostaviti je da se jednostavno nije računalo da je Broz upravo u tome trenutku završavao svoju perzijsko-indijsko-egipatsku turneju i da je mogao poslužiti kao dobar izvor informacija o stavovima Jahje Khana i Indire Gandi. Nesvrstanje se nije smjelo dovesti u pitanje, a valjalo je pokazati da je američka suglasnost sa suverenošću i neovisnosti balkanskih država, puno više no sovjetsko insistiranje na “jedinstvu socijalističke zajednice” bliže jugoslavenskim interesima. Gledišta prema Vijetnamu bila su drugačija (Tito je, konačno, u Beogradu u posjetu primio ministra vanjskih poslova Vietkonga, a obnovljeni su i diplomatski odnosi s Hanojem) i tu se moglo samo napomenuti što SAD neće dopustiti.⁶⁵

Potkraj listopada tek pridošli veleposlanik Malcolm Toon iz Beograda je poručio State Departmentu da bi se među temama razgovora moglo naći i pitanje sufinanciranja knjižnice “Interuniverzitetskog centra za poslijediplomske studije društvenih i humanističkih znanosti” u Dubrovniku. Hrvatska je vlada, napisao je Toon, ovo odobrila, a cijeli je projekt imao i potporu saveznih organa.⁶⁶

64) Isto.

65) Isto.

66) Isto, XR Pol 7 Yugo, Possible Tito Delegation Topic: Zagreb University Project For Inter-University Center, October 23, 1971.

Sličnih, manje važnih i manje spornih prijedloga, bilo je i s američke strane. Joseph H. Blatchford, izvršni direktor ACTION-a (agencije koja je uključivala Peace Corps), 27. listopada, tik pred posjetu, predložio je da se obnove kontakti sa SFRJ. Razgovori u tome pravcu bili su vođeni već 1968. i 1969., ali ništa se nije dogodilo. Zato je Blatchford predložio da se izravno Titu, i to od strane Nixona, ponudi razmjena nastavnika “srpsko-hrvatskog”, istočnoeuropskih studija i trenera atletike. S američke strane u Jugoslaviju bi mogli otići učitelji engleskog jezika, “iskusni umirovljeni stručnjaci za menadžment”, laboranti, stručnjaci za razvoj turizma. Isto tako, američka je strana bila spremna pomoći u razvoju nacionalnog sportskog programa, napose s trenerima košarke i plivanja.⁶⁷

3.0. Doček i boravak u Washingtonu

U posebno pripremljenom materijalu za predsjednika Nixona, uz nekoliko osnovnih podataka vezanih za maršala Tita (kao, primjerice, da su mu glavni hobiji šah, tenis, biljar i pecanje)⁶⁸ i Jugoslaviju, navedeni su podaci o Nixonovom posjeti Jugoslaviji prošle godine. Istaknuto je simbolično sađenje stabla slobode u “Aveniji mira” u Beogradu, pa intenzivna briga koju je Tito posvetio Nixonu: bio je to prvi slučaj u petnaest godina da je Tito sa svojim gostom putovao unutar zemlje, letio u njegovom zrakoplovu. “*Velika je pozornost dana Titovom savjetu RN-u da kako čovjek stari, treba piti viski. Ali, dok je Tito posegnuo za viskijem, RN je i dalje ostao kod vina.*”⁶⁹ Podaci o Jugoslaviji, (površine slične Wyomingu, stanovništvo poput stanovništva Kalifornije), uključivali su uobičajene podatke. Odnosi su uspostavljeni prije devedeset godina sa Srbijom, zajedno se bore u dva svjetska rata, a suradnja je bila razgranata na znanstvenom polju. U tijeku su bili zajednički projekti istraživanja mozga, trgovina s Jugoslavijom veća je no s ijednom socijalističkom zemljom. Zemlja vodi “politiku otvorenih vrata”, što je djelovalo na veliki porast turističke industrije. U isto vrijeme, veliki broj ljudi odlazi na rad u zapadne zemlje. Nabrojani su i ugledni Amerikanci južnoslavenskog podrijetla: Nikola Tesla, Mihajlo Pupin, Frank J. Lausche, senator iz Ohia, Frankie Yankovich, majstor polke, general Ferdinand Chesarek, zapovjednik Army Material Commanda, Helen Bentley, visoka vladina dužnosnica⁷⁰ i Karl Malden, poznati glumac. Zanimljivo je da je u posebnom odlomku naglašeno kako se upravo snima film u kojem Richard Burton glumi Tita tijekom Drugoga svjetskog rata. Kada je otkrio da je tijekom Rata Tito bio mršav: “Burton je zbog toga prestao piti i znatno je izgubio na težini.”⁷¹ Vjerojatno je namjera cijelog dokumenta bila i ponuditi nekoliko zgodnih i zabavnih tema za razgovor bude li potrebno. Iz zdravica koje su izgovorene prošle godine, izdvojeni su naglasci, prije svega Titova rečenica da SAD mogu biti prijatelj Jugoslaviji bez potrebe da bude neprijatelj neke druge zemlje. Pripremljeno je i obraćanje Nixona za vrijeme dočeka jugoslavenske delegacije tijekom dočeka na travnjaku Bijele kuće.

Jugoslavensko je izaslanstvo smještajem u Camp Davidu bilo iznimno zadovoljno. Još prije no što je Tito, ne helikopterima, kako je bilo planirano, već automobilima doputovao u

67) Isto, Pol 7 Yugo, Marshal Tito's Visit and the Prospect of Renewed Peace Corps Contacts with Yugoslavia, October 27, 1971.

68) Izbor hobija je neobičan, jer se ne spominje ljubav prema filmu, lovu itd.

69) NARA, Nixon Presidential Materials Staff, White House Central Files, Subject Files, CO (Countries), Gen CO 165-2 Republic of Vietnam (South Vietnam) 1/1/71 – (1 of 2) through CO 169 10/28/71; Fact Sheet: Tito Visit, October 27, 1971.

70) Riječ je o političarki, članici Kongresa SAD-a tijekom Domovinskog rata

71) Isto. Riječ je o filmu “Bitka na Sutjesci”.

Washington, iz Camp Davida je poslana poruka kako je bračni par Broz posebno oduševljen doživljenim u Marylandu. Vrijeme je bilo izvanredno, a članovi pratnje, iako nisu igrali tenis ili kuglali, pogledali su više filmova, vozili bicikle i golf-vozila. Upravitelj posjeda Detbarn "ocijenio je posjetu jednom od najboljih koje je vidio".⁷² Pred "diplomatskim ulazom" dočekao ih je šef protokola Bijele kuće Mosbacher, kako je i bilo planirano u opsežnoj i skicama bogatoj razradi ceremonije dočeka. Usporedi li se s nacrtima i planom, ono što se stvarno dogodilo u jednom se elementu razlikuje u odnosu na ono što se odvijalo ispred Bijele kuće. Vježba marinaca oružjem isprva nije bila planirana, ali je održana.⁷³ Pozdravni govor predsjednika Nixona, koji je bio priložen materijalu u Jugoslaviji i Titu, bitno se razlikovao izrečenom ispred Bijele kuće.⁷⁴ Predloženi tekst iznimno je jasan i vrlo precizno pokazuje koliko Sjedinjene Države insistiraju na neovisnosti Jugoslavije, ali i sličnosti, koja u konačnici znači i prijateljstvo, između dviju zemalja.

DOLAZAK PREDSJEDNIKA TITA: (predloženi tekst) Upravo smo čuli jugoslavensku nacionalnu himnu, čija jedna strofa glasi: "Mi stojimo postojano, kao granitna stijena". Ljudi Jugoslavije – kao i njihov predsjednik – jesu postojani i čvrsti ljudi. I mi se nadamo da će prijateljstvo između njih i ljudi SAD-a uvijek biti trajno i čvrsto prijateljstvo. U biografiji predsjednika Tita piše da je njegov otac, još dok je bio mladić, imao namjeru poslati svoga sina u Sjedinjene Države. Kako god da je bilo, sve do jeseni 1960. predsjednik Tito nije posjetio ovu zemlju, a tada je došao na zasjedanje Generalne skupštine UN-a i razgovarao s predsjednikom Eisenhowerom. Od toga vremena osobni kontakti između predsjednika SFRJ i predsjednika SAD-a stalno raste i razvija se. Prije samo osam godina, upravo u listopadu, predsjednik Tito po prvi je puta posjetio Washington i razgovarao s predsjednikom Kennedyjem. Potom, prije samo jedne godine, tijekom istoga mjeseca, ja sam bio prvi američki predsjednik koji je posjetio Jugoslaviju. Tijekom dva dana u Jugoslaviji proveo sam više vremena s predsjednikom Titom no s bilo kojim drugim predsjednikom od kada sam postao predsjednik. Prošle sam godine imao prigodu vidjeti nešto od velike raznolikosti Jugoslavije. Sretni smo da ćete također putovati i izvan našeg glavnog grda i vidjeti ponešto od velike raznolikosti SAD-a. Kada smo se susreli prije jedne godine, razgovarali smo o ohrabrujućim znakovima na međunarodnoj pozornici. Od tada, neki od tih ohrabrujućih znakova postali su svijetla obećanja. Kontakti između naroda nastavili su se razvijati, komunikacijski kanali su se još više otvorili. Obje naše zemlje znatno su pridonijele ovakvom razvoju i nadam se da će naši današnji razgovori još više unaprijediti taj proces. U dramatičnoj svjetskoj povijesti, Jugoslavija je imala važnu ulogu. Kažem to zbog dva razloga. Prvi je kritični položaj Jugoslavije koji joj daje ključnu ulogu u potrazi za stabilnošću u tom dijelu svijeta. Drugo, Jugoslavija je nesvrstana zemlja i služi kao važan most između različitih sila i različitih sustava. Brojne su razlike između naših zemalja, ali imamo i mnogo toga zajedničkog. Obje naše zemlje stvorili su vrlo različiti ljudi koji su naučili raditi zajedno kako bi se suprotstavili zajedničkim izazovima. Obje naše nacije su naučile da velika raznolikost

72) Dakako, prikazivanje filmova ima važno mjesto u diplomaciji i njime se prenosi poruka, obično iznimno promidžbena za zemlju domaćina. Vidi o tome Nick, 173.

73) U slučaju iznimno lošeg vremena ceremonija se trebala održati u predvorju prvoga kata Bijele kuće, gdje bi bili jedino obitelji Rogers i netko od najviših vojnih predstavnika. Potom bi se otišlo u Istočnu sobu, gdje bi bili ostali.

NARA, Nixon Presidential Materials Staff, White House Central Files, Subject Files, CO (Countries), Gen CO 165-2 Republic of Vietnam (South Vietnam) 1/1/71 – (1 of 2) through CO 169 10/28/71; Department of State, Office of the Chief of Protocol, Administrative Arrangements for the Arrival at the White House.

74) Isto. Vjesnik, 29. listopada 1971.

može biti velika vitalnost, da razlike mogu biti izvorom velike snage. Sada moramo pomoći čitavoj planeti da bi ovo postigla. Kako sam rekao prije godinu dana u Beogradu: "Obje naše nacije nastojale su na pomirenju regionalnih razlika i nacionalnoj harmoniji. Sada moramo biti vođe u pomirenju nacionalnih razlika i međunarodne ravnoteže svugdje na svijetu. Naše nacije također njeguju načelo samoodređenja, poštuju pravo svake nacije da odredi vlastitu sudbinu. Kako sam rekao prije godinu dana, povijest naše nacije pokazuje da otvaramo srce prema svakoj zemlji koja želi ostvariti svoje vlastite aspiracije. Obje naše nacije znaju da se istinski napredak nikada ne može nametnuti izvana. Uvijek mora narasti iznutra. Bilo koja sila koja prijeti neovisnosti jedne nacije nužno prijeti integritetu svih naroda. Ove važne stvari ne znače da se mi uvijek slažemo, već da uvijek jedni druge razumijemo. Iako putujemo različitim putovima, još uvijek imamo zajednički interes. I iako katkada možemo biti suparnici, uvijek moramo biti prijatelji.

POZDRAV NIXONA: (izgovoreni tekst) Predsjedniče Tito, gospođu Broz, naši istaknuti gosti, dame i gospodo. Gospodine Predsjedniče, veoma sam počašćen da Vas u ime američkog naroda ponovo pozdravim u Sjedinjenim Državama i u prijestolnici naše zemlje. Pozdravljam Vas ovom prilikom prvo kao vođu jedne zemlje s kojom SAD imaju veoma prijateljske odnose, ali Vas pozdravljam isto tako i kao velikog svjetskog državnika. Sjećam se, prilikom posjeta koji sam učinio Vašoj zemlji – imao sam privilegiju da budem prvi predsjednik SAD koji je posjetio Jugoslaviju – dugih razgovora koje smo vodili, ne samo o odnosima između naših dviju zemalja, već isto tako o problemima svijeta uopće. Očekujem da ćemo nastaviti ove razgovore danas i u drugim prilikama u kojima ćemo se sastati dok Vi ovdje boravite. Znam da će naši razgovori poslužiti daljnjem unapređenju odnosa između naše dvije zemlje, ali će isto tako pridonijeti i općem cilju mira u svijetu, čemu ste Vi privrženi i čemu smo i mi danas privrženi. Prije nekoliko trenutaka preko ovog južnog travnjaka Bijele kuće, čuli smo intoniranje Vaše nacionalne himne. Riječi te nacionalne himne imaju isto tako veoma veliko značenje. Jedna strofa glasi: "Mi stojimo postojano kao granitna stijena." Gospodine predsjedniče, neka prijateljstvo između Jugoslavije i SAD uvijek bude postojano i jako i neka naša privrženost principu prava svake zemlje u svijetu da bude nezavisna u jednom svijetu mira bude isto tako čvrsta i jaka. Gospodine Predsjedniče, toplo Vam pozdravljamo ne samo u prijestolnici naše zemlje već isto tako i u drugim dijelovima Amerike koje ćete posjetiti za vrijeme Vašeg boravka.

Uzvratni pozdrav maršala Tita zanimljiviji je zbog činjenice da je to učinio na engleskom jeziku, više ne po sadržaju. Broz je ponovio već puno puta rečeno o suradnji dvije nacije u Drugom svjetskom ratu, međusobnom poštovanju, razvoju i učvršćivanju odnosa. Drugi dio govora prevela je Lijana Tambača, Titova prevoditeljica.

Osim susreta s predsjednikom, Tito je istoga dana, 28. listopada, tijekom ručka koji je priredio državni tajnik William Rogers, razgovarao s nizom važnih političara i gostiju: Williamom Fulbrightom, državnim tužiteljem Michaelom, zamjenikom sekretara za obranu Packardom, pomoćnikom državnog sekretara za ekonomske poslove Samuelsom, visokim dužnosnicima Eksport-import banke, glumicom Shirley Temple itd.⁷⁵ Potom su slijedili službeni razgovori Tito-Rogers. Mirjana Krstinić i Kiro Gligorov u isto su vrijeme pregovarali o gospodarskoj suradnji. Iako "Vjesnik" to ne spominje Tito je potom trebao položiti vijenac na na grob neznanog junaka na Nacionalnom groblju u Arlingtonu (gdje se dogodio izgred

75) Vjesnik, 29. listopada 1971.

s četničkim demonstrantima).⁷⁶ Na kraju dana slijedila je svečana večera koju je u Titovu čast u Bijeloj kući priredio sam predsjednik Nixon. Izricanje zdravica tijekom večeri bio je događaj od posebnog značenja, jer, kako su skoro u glas ocjenjivali jugoslavenski diplomati, Nixon je tada Tita posebno počastio.⁷⁷ Američki je kolega obraćanje jugoslavenskom šefu države započeo pozdrav riječima kako ga “*sjećanja vode unatrag kada su u drugim prilikama u ovoj sali Bijele kuće drugi svjetski lideri sjedili u stolici na kojoj je on sada. Veliki svjetski lideri bili su ovdje.*” Nakon što je spomenuo Winstona Churchilla, Charlesa de Gaullea, Adenauera, Nehrua, Sukarna, američki je predsjednik rekao da razmišljajući o njima “*razmišlja također o jugoslavenskom predsjedniku Titu, našem večerašnjem uvaženom gostu*”. “*Ljudi koje sam spomenuo bili su na čelu zemalja većih od Jugoslavije i u pogledu teritorija i broja stanovnika, ali ja smatram da mogu, bez bojazni da budem opovrgnut, reći da nijedan svjetski lider kome su u ovoj sali odate počasti nije osobno sreo i poznavao u svom svojstvu kao šef države i vlade više svjetskih lidera od jugoslavenskog predsjednika Tita.*”⁷⁸ Potom je usporedio složenost SAD-a i Jugoslavije, podsjetio na Brozovu ratnu i, posebice, mirnodobsku ulogu i pravo svake zemlje da izabere vlastiti put u budućnost. Titov je odgovor bio bitno duži, a naglasio je pozitivan trend u međusobnim odnosima, mir u svijetu, nazivajući Nixona u jednom trenutku “poštovani prijatelju”.

Drugoga dana Broz je, koji je odsjeo u kući Blair, radno doručkovao s Maurice Stansom, državnim tajnikom za trgovinu američke vlade. Slijedio je razgovor Tita s novinarima u National Press Clubu, a potom se u Kongresu SAD-a susreo sa senatorom Williamom Fulbrightom, Speakerom Carlom Albertom, senatorom Stevensonom itd. U isto vrijeme, Jovanka Broz otputovala je do obližnjeg Mount Vernona, doma prvog američkog predsjednika Georga Washingtona.⁷⁹ U hotelu “Shoreham” te je večeri prijam za strane veleposlanike i uglednike priredio veleposlanik SFRJ Toma Granfil. Trećega dana, prije odlaska u Houston, slijedio je još jedan susret u Bijeloj kući s predsjednikom Nixonom.

3.1. Razgovori Tito-Nixon (i Tepavac-Rogers)

Prvi je razgovor Tita i Nixona, održan 28. listopada 1971., trajao od 11.30 do 12.45h, a osim dvojice šefova država, nazočili su mu još Henry Kissinger i Vidoje Žarković, Alexander Akalovsky iz State Departmenta i Titova prevoditeljica Lijana Tambača. Nixon je na uvodnu Titovu primjedbu da se od njihovog posljednjeg susreta dosta toga zbilo u međunarodnim odnosima, dodao kako postoji “*potreba za izjednačenom politikom prema SSSR-u i Kini*”.⁸⁰ Nixon je pozorno saslušao ono što je Broz čuo u razgovoru s nizom državnika iz nesvrstanih zemalja u Persepolisu, za vrijeme proslave obljetnice Iranskog Carstva (prije svega Jahja Kanom iz Pakistana), pa tijekom boravka u Indiji i Arapskoj Republici⁸¹, potom komentare o Brežnjevljevom posjetu Beogradu i konačno Kini. Tito je napomenuo kako se Jugoslaveni

76) Vidi i: Vrhunec, 125.

77) Vjesnik, 30. listopada 1971.

78) Isto.

79) Vjesnik, 31. listopada 1971.

80) NARA, Memcons, The President-President Tito, October 28, 1971. (Izvjestaj je datiran s 1. listopada).

81) Tito se s azijske turneje vratio 21. listopada 1971., istoga dana kada je Toma Granfil predao vjerodajnice predsjedniku Nixonu, istoga dana kada su glasila u zemlji prenijela riječi Anc Kovačević, predstavnice Saveznog sekretarijata za vanjske poslove, da će Tito otputovati u SAD.

Sovjeta, pa ni združenih manevara istočnoeuropskih vojski ne boje. Konačno, upravo su završili manevri JNA koji su pokazali združeno djelovanje regularnih jedinica i onih ustrojenih po načelu općenarodne obrane. To su, uz napomenu da je Rogers dobio naputak da s Tepavcem razradi pitanja vojne suradnje, bile jedine teme koje se dotiču Jugoslavije. “*Dok ranije Sovjeti ne bi uopće bili sretni s činjenicom da on (Tito, op. T.J.) ide u Sjedinjene Države, sada ne samo da nisu iskazali nikakvo protivljenje, već je Brežnjev također rekao da se sovjetske želje za dobrim odnosima prenesu Predsjedniku (Nixonu, op. T.J.)*”.⁸² Na devet stranica teksta sve ostalo bilo je o vanjskopslovnim temama, koje su mogle više zanimati SAD, no SFRJ. Broz je doista u tome smislu mogao biti koristan Washingtonu. Nixonu je prenio sovjetske tvrdnje da su im troškovi ionako ogromni, pa da bi se rado povukli s Bliskog istoka čim se tamo prilike urede, što je Maršal ocijenio kao još jedan signal u smjeru popravljjanja međusobnih odnosa. SAD moraju, smatrao je predsjednik SFRJ, nastaviti razgovore sa Sadatom, jer je situacija u tome dijelu svijeta “možda ne bezizlazna, ali svakako vrlo teška”.⁸³ Pakistanskom vođi Jahja Kanu Broz je prenio stav da nezadovoljstvo Istočnog Pakistana zbog gospodarske podređenosti i rigidne vlasti generala iz zapadnog dijela zemlje u Delti ima veliki utjecaj na trenutne odnose. Rat se svakako treba izbjeći, što je bio i stav Indire Gandi, ali je priznala Titu da se nalazi pod snažnim pritiskom zagovornika ratne opcije. Nixon se bojao eskalacije sukoba, iznoseći stav da bi Pakistanu bliska Kina stala na stranu saveznika, koji će, tvrdio je Nixon, izgubiti rat. Zato bi svi na svijetu trebali, naglasio je američki predsjednik, činiti dvije stvari koje je “*predsjednik Tito već činio*”: nastojati spriječiti rat i pomoći rijeci izbjeglica.⁸⁴ Broz je prenio i riječi Indire Gandi da sporazum između Moskve i New Delhija nije ništa više do sporazuma o prijateljstvu i suradnji. Indija nije sklopila nikakav vojni savez i tako izdala načela nesvrstavanja, napomenuo je Tito. Isto tako, izrazio je želju da se popravljjanje odnosa Moskve i Washingtona neće događati na uštrb malih zemalja.

U isto je vrijeme trajao razgovor dvojice tajnika za vanjske poslove: Mirka Tepavca i Williama Rogersa. Ovaj je razgovor bio izravniji, možda i zanimljiviji od razgovora dvojice predsjednika. “*Ne osjećamo se ugroženi, ali nikada nismo posve opuštteni*”, naveo je Tepavac, podvlačeći još jednom da neovisnost od blokova ostaje trajno vanjskopolitičko usmjerenje SFRJ. Beograd je spreman na manevriranje, ali ne kada se radi o neovisnosti, suverenitetu i teritorijalnoj cjelovitosti. Nesvrstavanje i dalje ostaje trajna i ključna orijentacija. Popravljeni su odnosi s Kinom, ali se u tome smislu riječ “spektakularan” nikako ne bi trebala rabiti. Tepavac je odbacio, barem što se tiče Jugoslavije, bilo kakve osnove da se u Jugoistočnoj Europi priprema pro-kineska osovina koju bi činile Albanija, Rumunjska i SFRJ.⁸⁵ Poglavitito zato jer su odnosi Beograda i Tirane bili loši i jedva da je bilo pitanja u kojima su se dvije vlade slagale. Odnose s Grcima i dalje komplicira njihovo nepriznavanje Makedonije, koju ne priznaju ni Bugari. “*Ipak, postoji bitna razlika između Bugarske i Grčke*”, rekao je Tepavac, jer “*mi ne mislimo da Grčka ima teritorijalne pretenzije, dok je za Bugarsku to očigledno*”. Osim s ova tri susjeda, odnosi s ostalima bili su odlični, prije svega s Rumunjima. Posjetu Leonida Brežnjeva Beogradu Tepavac je smjestio

Vjcsnik, 22. listopada 1971.

82) NARA, Memcons, The President-President Tito, October 28, 1971.

83) Službeni zapisnik razgovora Tito-Nixon i napisano u knjizi Marka Vrhuncca u velikoj se mjeri podudaraju. Usporedi: Vrhuncc, 118-122.

84) NARA, Memcons, The President-President Tito, October 28, 1971.

85) NARA, RG 59, General Records of the Department of State, Subject Numerical Files 1970-1973, Political and Defense, From Pol 7 Yugo, to Pol 7 Yugo; XR Pol 7 Yugo, Memorandum of Conversation, Visit of President Tito, Part II – Yugoslavia's Position in the World, October 28, 1971.

u postojeći okvir nepromijenjenih odnosa dviju zemalja. Nije započeta nova faza u odnosima, ali je normalizacija odnosa potvrđena.

Drugi je sastanak Nixona i Tita 30 listopada 1971., kojemu je, uz Tambaču prisustvovao još samo Alexander Akalovsky s američke strane, bio nešto kraći (trajao je jedan sat, od 10.05 do 11.05), a opisan je na sedam stranica.⁸⁶ Prve Nixonove reference išle su na Brozov razgovor s novinarima u National Press Clubu. Pripremljenim tekstom Zajedničke izjave Tito je bio zadovoljan, navodeći kako bi “moglo biti puno teže usuglasiti izjavu u Peking u Moskvi”.⁸⁷ Članovi izaslanstva nisu imali nikakve poteškoće u razgovorima, jedino je Broz, upozoravajući da se u Limi priprema sastanak 77 zemalja, predložio da se nešto učini po pitanju dodatnog oporezivanja, jer je dodatni namet od 10% opterećivao i jugoslavenski izvoz na tržište SAD-a. Tito je insistirao da politika koju zastupa Jugoslavija nije hir jednoga čovjeka već usuglašena politika više ljudi, a odražavala je htijenja “svih Jugoslavena”. A svi građani SFRJ su željeli “...dobre odnose sa SAD-om, onakve kakvi su bili u tradiciji obiju zemalja, i što je bolje moguće odnose sa ostalim velikim silama. Iz toga proizlazi da on, Tito, ne može mijenjati jugoslavensku politiku. Predsjednik (Nixon, op.T.J.) je odgovorio da to posve razumije. Primjećujući da je takav pristup vrlo pragmatičan, rekao je kako nije zainteresiran da svaka nacija ima isti sustav uprave kao američki ili da svaka zemlja glasuje kao Amerika u UN-u”.⁸⁸ Priznajući da svaka zemlja ima vlastiti put u budućnost, Washington želi samo jednaki odnos. Izuzmu li se dijelovi razgovora o Rumunjskoj i Jugoslaviji, bile su to jedine čisto “jugoslavenske” teme. Sve ostalo ponovo se ticalo visoke, i to vanjske politike. Nixon je ponovio zainteresiranost za jaku i suverenu Jugoslaviju, ali i istu takvu Rumunjsku. Problem je bio kako u Istočnoj Europi postići da svaka od tih zemalja vodi dovoljno neovisnu i prema SAD-u prijateljsku politiku, koja u isto vrijeme neće biti iritantna za Moskvu. To ne podrazumijeva nikakvo “oslobođenje”, koje je inače završavalo u krvi. Tito se suglasio, navodeći da je sasvim sigurno neovisna Jugoslavija “trn” u sovjetskom tkivu i zarazan primjer za njezine susjede. Zemlje Blika nikada neće biti slobodne napustiti sovjetsku orbitu, ali Moskva se ipak pomalo privikava na nešto drugačije odnose. Zato se od Ceausesca i ne može očekivati da ide toliko daleko kao Tito, ali neke su unutarnje promjene ipak moguće, držao je Maršal. Kratko se raspravljalo i o razoružanju, dok je zadnji blok bio posvećen prilikama u Jugoistočnoj Aziji. Nixon je izložio što je sve Washington nudio Sjevernom Vijetnamu i koji su ga sve potezi naveli da intervenira u Laosu, ali nije čekivao da Tito izneseno posebno komentira.

Zajednička izjava Nixona i Tita, koja je kasnije toliko isticana kao važno postignuće cjelokupnoga posjeta, usuglašena je nakon prvog sastanka dvojice predsjednika i trebala je biti objavljena odmah po završetku drugog. U njoj je naglašeno kako su razgovori protekli ugodno, prijateljski, a razgovaralo se o “glavnim pitanjima aktualnih međunarodnih odnosa”.⁸⁹ Uz puno poštovanje stavova svake strane, dotakla su se zbivanja na Bliskom

86) Marko Vrhunec vjerojatno je zamijenio prvi i drugi razgovor, jer navodi kako, obzirom da Kissinger nije bio nazočan, on i Vidojčić Žarković ostaju s šefom protokola Mosbacherom. Prvom susretu Kissinger je nazočio, baš kao i Žarković.

Vrhunec, 124-125.

87) NARA, Memcons, The President – President Tito; The White House, Memorandum for the President's Files, Meeting Between President Nixon and President Tito, October 30, 1971.

88) Isto.

89) NARA, RG 59, General Records of the Department of State, Subject Numerical Files 1970-1973, Political and Defense, From Pol 7 Yugo, to Pol 7 Yugo; Pol 7 Yugo, Pol US-Yugo, Memorandum for Mr. Henry A. Kissinger, October 29, 1971; Public Papers of President Richard Nixon 1971., Document 343, Joint Statement Following Discussions With President Tito of Yugoslavia, October 30, 1971.

istoku, Južnoj i Jugoistočnoj Aziji, zemljama u razvoju, bilateralnim odnosima, europskoj sigurnosti, međunarodnim financijama, ali i ekološkim pitanjima i trgovini narkoticima. Naglašena je odanost načelima “neovisnosti, međusobnog uvažavanja i pune jednakosti suverenih država”, bez obzira na razlike u socijalnom, političkom ili gospodarskom sustavu, upravo onako kako to određuje Povelja UN-a. Ova je fraza, zajedno s rečenicom da je Nixon “... osnažio zanimanje Sjedinjenih Država za neovisnost i nesvrstani položaj i politiku Jugoslavije”, vjerojatno bilo najvažnije što je Jugoslavija željela čuti nakon svakog sastanka s vođama malih, a poglavito velikih zemalja. Nesvrstani su označeni kao “važan čimbenik u međunarodnim odnosima”. Štoviše: “Zemlje koje slijede takvu politiku, zajedno s ostatkom svijeta, mogu značajno doprinijeti rješavanju svjetskih problema i poželjnijem razvoju međunarodnih odnosa.” U tome je svjetlu razmotren i položaj zemalja u razvoju i naglašene njihove poteškoće. Obojica su pohvalila učinjeni napor na zatopljavanju u Europi, naglasivši kako je još puno toga moguće učiniti. Razlike u gledištu na rat u Vijetnamu spretno su zaobiđene frazom da su obje strane iznijele svoja gledišta o prilikama u Jugoistočnoj Aziji. Dvojica su se državnik obavijestila o susretima s ostalim svjetskim državnici, a Tito je objasnio i dijelove “o određenim unutarnjim pitanjima, uključujući i ustavne amandmane i gospodarski razvoj zemlje”. Suradnja dviju zemalja sve je bolja, ona doprinosi međunarodnom miru i nastavit će se na već postavljenim načelima.⁹⁰

U svakom slučaju, čini se da je malena nada da će se u transkriptima razgovora Tita i Nixona, a još manje u onima koji prenose o čemu su razgovarali stručnjaci za gospodarstvo, pronaći bilo što bi se moglo protumačiti američkim zanimanjem za zbivanja u Hrvatskoj. Čini se da bi tragove u tome smislu valjalo tražiti u arhivima nekih drugih dijelova izvršne vlasti ili obavještajne zajednice SAD-a. Kako Nixon i Broz jedva da uopće raspravljaju o prilikama u Europi, dok Tepavac i Rogers to čine više, za pretpostaviti je da na bilo kakvu neposrednu opasnost od sovjetske intervencije više nitko nije računao. Jugoslavija je vraćena na put s kojega je koncem šezdesetih, izgledalo je, privremeno ispala, ponovo je pronašla svoje mjesto između velikih blokova i više no ikada se počela prepoznavati, barem u dijelu njezinih političara, kao nesvrstana zemlja.

3.2. Teksas, California, Iowa

U političkom je smislu posjeta u trenutku kada je Tito ušao u posebni helikopter koji ga je prevezao do zračne luke Andrews i predsjedničkog zrakoplova “Air Force One” bila gotova. Sve ostalo samo je pojačalo pozitivne dojmove. U Houstonu je jugoslavensko izaslanstvo najprije obišlo Svemirski centar NASA-e i Institut za rehabilitaciju i istraživanje Teksaskog medicinskog centra, gdje su na zajedničkim istraživanjima radili i jugoslavenski i američki liječnici. Titov je domaćin tamo bio houstonski gradonačelnik Louie Welch.⁹¹

Boravak u Palm Springsu u Kaliforniji iskorišten je za odmor. Izaslanstvo je drugoga dana otputovalo u Long Beach (predgrađe Los Angelesa), gdje su razgledani proizvodni pogoni “McDonell Douglasa” čije je zrakoplove Jugoslavija kupovala (“i četvrtinu iznosa plaćala našim prehrambenim proizvodima, pretežno mesnim konzervama i šunkama”).⁹²

U Los Angelesu je ručak za Broza, koji je održao govor, priredilo Vijeće za međunarodne odnose LA. Tito se susreo i s našim iseljenicima (pozdravio ga je John Zaninović), a susret

90) Isto.

91) Vjesnik, 1. studenog 1971.

92) Vjesnik, 5. studenog 1971.

je, poglavito imajući na umu često napete odnose između velikog dijela emigranata i službenih vlasti u zemlji, bio izvanredan uspjeh. Navečer je, javljao je Vjesnikov novinar Tomislav Buturac, u istom "Century Plaza Hotel" uz nazočnost 2000 gostiju i nekoliko stotina poznatih glumaca, Broz imao prigodu upoznati one koje je često gledao na platnu i silno poraditi na vlastitom imageu. Došli su doista mnogi, a "među njima Kirk Douglas, Charlton Heston, Rock Hudson, Shirley McLane, Karl Malden, Lee Marvin, Edward Robinson i druge filmske zvijezde koje su se skupile oko našeg Predsjednika", pisao je Buturac.⁹³

Odlazak iz SAD-a (i promjena zrakoplova) obavila se u najvećem gradu poljoprivredne države Srednjeg Zapada Iowa Des Moinesu. Jugoslavensko je izaslanstvo odlazilo u višednevni posjet Kanadi i posjetu Ujedinjenom Kraljevstvu. Oba su puta po uspjehu bila usporediva sa završenom turnejom po SAD-u. Prije odlaska iz Des Moinesa, gdje je Tita dočekao guverner Iowa Robert Lay, poslan je brzojav Nixonu: "Napuštajući teritorij SAD, koristim priliku da Vam još jednom izrazim zahvalnost na veoma srdačnom gostoprimstvu i pažnji kojima smo bili okruženi za vrijeme boravka u Vašoj lijepoj zemlji. Uvjeren sam da će naši susreti i iscrpni i korisni razgovori koje smo vodili dati novi podsticaj daljem razvoju prijateljstva između naroda Jugoslavije i SAD. Vama i gospođi Nixon, moja supruga i ja šaljemo tople pozdrave s najboljim željama za vaše dobro i dalji prosperitet naroda SAD."⁹⁴

Tijekom Brozove turneje, američko veleposlanstvo u Beogradu javljalo je kako se novine u SFRJ međusobno natječu u količini detalja kojima javljaju o tijeku posjete jugoslavenskog izaslanstva Americi. "Čvrsti temelji i realistično shvaćeni interesi" često su citirana fraza kojom je opisan odnos dviju zemalja.⁹⁵

Već u Ottawi Cvijeto Job, šef američkog deska u Saveznom sekretarijatu za vanjske poslove, prenio je novinaru "US News and World Reporta" kako je Tito "silno" zadovoljan posjetom, a prije svega zajedničkom izjavom "jer je to prvi puta da je potpisao "Sporazum" s zapadnim šefom države", kako bi se "izbalansirale" jugoslavenske veze s Istočnom Europom. "Job je također rekao da je posjeta dramatično promijenila više Titovih pogleda (vjerojatno negativnih) na SAD".⁹⁶ Tito je isto ponovio i po povratku u Beograd, naglašavajući kako je sve prošlo "iznad očekivanja". Još jednom se vratio na "Joint Statement" koji je opisao kao iznimno važan. Jovanka je američkim reporterima poručivala isto, dok su brzojavi zahvale bili su još nakićeniji od ovih poruka.

U "povjerljivoj" "prethodnoj procjeni" Brozova puta u Ameriku veleposlanstvo SAD u Beogradu napisalo je dugački i po svemu vrlo pozitivni izvještaj. Za obje strane bila je riječ o "izvanrednom uspjehu", razgovorima koji su se vodili u atmosferi "iznimne srdačnosti". Pozornost medija bila je "neobično velika i općenito pozitivna", izuzme li se nekoliko "srpskih i hrvatskih emigrantskih izdanja sa Srednjeg Zapada".⁹⁷ Mjere sigurnosti bile su velike i

93) Isto.

"Za vrijeme primanja mnoge poznate holivudske zvijezde izjavile su da ih raduje što je predsjednik Tito u Sjedinjenim Državama. Prema njegovoj ličnosti oni nisu krili svoje divljenje. Poznati glumac Karl Malden, koji je jugoslavenskog porijekla i dobro govori naš jezik, rekao je: "Tito je jedinstven – nezavisan i zato ga cijenim". Shirley McLane, zvijezda svjetskog glasa i ličnost veoma progresivnih stavova, govorila je o Titu kao čovjeku koji je čvrst kada je to potrebno, a istodobno ima osjećaj za mjeru i ljudsku ličnost. Charlton Heston smatra da je dobro što je Tito u Sjedinjenim Državama, jer će tako moći upoznati američki način života, a i Amerikanci njega."

94) Vjesnik, 4. studnog 1971.

95) NARA, RG 59, General Records of the Department of State, Subject Numerical Files 1970-1973, Political and Defense, From Pol 7 Yugo, to Pol 7 Yugo, to Pol 7 Yugo, Belgrade, 10/30/71.

96) Isto, Pol 7 Yugo, Novembar 8, 1971.

97) Isto, Pol 7 Yugo, Tito Visit to US: Preliminary Assessment, 11/4/71.

dobro, tako da se zaključivalo kako je sve imalo pozitivan politički odjek koji će obilježiti odnose dviju zemalja i kada Tita više ne bude bilo. Zadovoljstvo dočekom bilo je jasno vidljivo po ponašanju jugoslavenskog izaslanstva i bilo je vidljivo da Broz “uživa u posjeti”. Mediji su o Titovom boravku javljali kao o prvorazrednom događaju i Maršal je jasno bio “predmet poštovanja, kao i znatiželje”. Činjenica da izgred u Los Angelesu, kada je, čekajući dizalo, napadnut Miro Kreačić, s jugoslavenske strane “umanjen”, bila je još jedna od potvrda “iznimnog zadovoljstva ukupnim sigurnosnim mjerama”. Potom su sažeti zaključci političkog dijela razgovora Tita, Tepavca i Žarkovića, gospodarski dio razgovora na kojima su sudjelovali Kiro Gligorov, Mirjana Krstinić i savjetnik veleposlanstva SFRJ u Washingtonu Stojilković s američkim gospodarskim stručnjacima i Tita s tajnikom Stansom. Svakako da je vrhunac bilo jugoslavensko zadovoljstvo potvrdama neovisnosti, nesvrstanosti, međusobnog uvažavanja, pune jednakosti svih država bez obzira na veličinu i bogatstvo.⁹⁸

5.0. Hrvatski elektronski mediji

Televizija Zagreb:

Izravni satelitski prijenos dočeka Josipa Broza Tita u Washingtonu komentirali su tadašnji dopisnik Televizije Zagreb iz New Yorka Marko Vojković i urednica Informativne redakcije Televizije Beograd Veroslava Tadić.⁹⁹ Na snimkama je jasno vidljiva gusta magla u Washingtonu, ali reporteri su ipak nekoliko puta ponovili da se očekuje predsjednički helikopter. U devetoj minuti prijenosa Vojković je rekao kako im je dojavljeno da helikopter zbog magle kasni. Tek u petnaestoj naznačeno je da postoji mogućnost da je let helikopterom otkazan. Okupljeni, kojih je bilo puno, slušali su glazbu vojnoga orkestra. Novinari za to vrijeme nisu previše govorili. Naveli su da je Titova rezidencija kuća Blair, nabrojali predviđene teme razgovora (Iran, Indija, Pakistan, Bliski istok, Kina), komentirali kako su sve važnije novine izvijestile o Titovom dolasku u bazu Andrews. Nešto kasnije Veroslava Tadić napomenula je kako se očekuje Titovo polaganje vijenca na groblju u Arlingtonu, a “jugoslavenski su novinari čuli” da bi Tito iza toga mogao otići i do Kennedyjevog groba. Prije Titova dolaska do travnjaka Bijele kuće stigli su Kiro Gligorov, Vidoje Žarković, Miro Kreačić i ostali. Tek u 22. minuti najavljena je kolona automobila, a potom se, u 24. minuti, začulo intoniranje “Pozdrava šefu”, glazbe predsjednika SAD-a. Uz bračni par Nixon, Tita i Jovanku dočekali su Rogersovi i Ryanovi.¹⁰⁰ Tito je u ruci neprestano držao šešir. Vrlo je uočljivo pretijesno, ponešto usko, svijetlo Nixonovo odijelo i savršeno skrojeno, tamno, Brozovo. Jugoslavenska himna intonirana je uz 21 počasni plotun. Potom su dva predsjednika obišli svečano postrojene vojnike i mornare, predstavnike sva tri roda vojske, vratili se do mikrofona na pozornicu i pogledali kratku vježbu baratanja puškom marinaca. Prvo je govorio Nixon, a Titu je slušao bez potrebe za prijevodom. Nakon prijevoda, Nixon je Titu rekao kako je njegov engleski “very good”. Tito je odgovorio “not very”. Potom je američki predsjednik u mikrofona uzviknuo: “Živjela Jugoslavija”, na što je Broz, okrećući se prema mikrofona, dodao “i Amerika”. Pozdravima s balkona Bijele kuće oba predsjednika i njihovih

98) Isto.

99) INDOK Hrvatske televizije. Broj dokumenta: 116374, Broj vrpcc: H-509, Datum cmitiranja: 28. 10. 1971. Vrijeme trajanja: 50.50 minuta. Zahvaljujem na pomoći Mirjani Valušnić.

100) Ryan je bio Šef stožera zračnih snaga SAD. U izvješću je krivo predstavljen kao načelnik stožera američke vojske. U Vjesnikovim člancima Ryan nije posebno spomenut.

supruga, prijenos je završio. Oba su predsjednika zaželjela da se smanje podjele u svijetu, a Veronika je Tadić aludirala na sličnu izjavu predsjednika Lincolna koji je također govorio o nemogućnosti da podijeljeni svijet opstane.

Ostali materijal na filmskim vrpčama o susretu u Sjedinjenim Državama (i Kanadi) nemontiran je i bez tonskog zapisa. Riječ je i o crno bijelim i filmovima u boji, koji se sadržajno katkada podudaraju. Tako je na crno-bijeloj vrpci snimljena uglavnom atmosfera unutar zrakoplova i slijetanje u različite američke gradove.¹⁰¹ Vidljiv je Titov predsjednički zrakoplov marke Iljušin (broj 73201) vjerojatno prigodom slijetanja u zračnu bazu Andrews, pa ulazak u vojni helikopter američke vojske. Najduži blok prikazuje, uz nedovoljnu rasvjetu, atmosferu u zrakoplovu, pilotsku kabinu, služenje ručka. Netko je čitao Washington Post na čijoj su naslovnici objavljene dvije velike Brozove fotografije. Snimljen je i let do Palm Springsa i doček u Kaliforniji. Tito se iz tamnoga odijela preodjenuo u lakše, svijetlo, odijelo. Razmjerno dugo sniman je hotel i hotelski bazen, ali ne i članovi delegacije u Palm Springsu. Potom je prikazano slijetanje i obilazak tvornice McDonnell Douglas, gdje su i Jovanka i Tito dobili plakete. Gotovo isti je materijal, samo u boji, na tri odvojene vrpce. Tek poneki je detalj novi.¹⁰² Obilazak zrakoplova u "Product Display Centeru" McDonnell Douglas Corporation u Long Beachu, Titova posjeta "Universal Studiosu" u Los Angelesu, susret s Kirkom Douglasom i Lee Marvinom. Drugih sačuvanih materijala nema. Dio izravnoga prijenosa dočeka pred Bijelom kućom kasnije je korišten za specijalizirane emisije o vanjskoj politici SFRJ.

Na žalost, televizijski materijal o Titovu boravku u Sjedinjenim Državama nije posebno dojmljiv. On svakako pokazuje dio lokacija koje su posjećene, djelić atmosfere na nekim od susreta, ali na temelju televizijskih zapisa nikako se ne bi mogla rekonstruirati posjeta maršala Jugoslavije Sjedinjenim Državama.

Radio Zagreb:

Jedina sačuvana emisija u Arhivi Hrvatskog radija odlična je tonska snimka dočeka, identična televizijskoj, ali puno kvalitetnijeg tonskog zapisa. Traje 48 minuta.¹⁰³ Čini se da je riječ o nemontiranoj snimci, jer su razmjerno dugi intervali donosili tek zvukove koji su se mogli čuti na travnjaku, nepovezane isječke razgovora prisutnih, smijeh i sl.

Na istoj je vrpci i izjava predsjednika Tita (10.35 min) izrečena nakon povratka iz Amerike i Kanade, snimljena 8.11.1971. Tito je naglasio kako je posjeta SAD-u bila prva službena, a izvanredni doček je bio potvrda ugleda koju ima Jugoslavija u Americi. Razgovori su bili korisni i sadržajni, a sve doživljeno i raspravljeno "prevazišlo je sva naša očekivanja". Rezultati posjete međusobne su odnose podigle na viši nivo.

6.0. Zaključak

Na samom početku siječnja 1972. u State Department stiglo je pismo predsjednika *United*

101) INDOK Hrvatske televizije, Broj kutije: T60, Broj filma: 305, Datum emitiranja: 1.11.1971. Trajanje filma je oko dvadeset minuta.

102) INDOK Hrvatske televizije, Broj kutije: T315, Broj filma: 1621, Datum emitiranja: 1.11.1971. Vrijeme trajanja: ; Broj kutije: T356, Broj filma: 1683, Datum emitiranja: nema; Broj kutije: 237, Broj filma: 1526, Datum emitiranja: 1.1.1972.; Broj kutije: T61, Broj filma: 326, Datum emitiranja: 2.11.1971.

103) Arhiva Hrvatskog radija, "Tito u Washingtonu", DG 2642, 28.10.1971., trajanje 48 minuta. Zahvaljujem na pomoći voditelju službe Željku Radišiću.

American Croats Mire Gala. Gal je tražio pomoć predsjednika Nixona kako bi izvršio pritisak na Tita i zaustavio uhićenja studentskih vođa u Hrvatskoj. Upozorio je na ostavke koji su dali popularni komunistički vođe i atmosferu linča koja je vladala u SR Hrvatskoj. S jugoslavenskog su deska u State Departmentu uredu savjetnika za nacionalnu sigurnost u Bijeloj kući Kissingera predložene dvije mogućnosti odgovora. Gala, čija skupina ima za cilj "razbijanje Jugoslavije i stvaranje neovisne Hrvatske", mogao je primiti predstavnik *Republican National Committee's Heritage Groups Divisiona*.¹⁰⁴ To bi, međutim, vjerojatno bilo protumačeno kao potpora vlade SAD-a takvim stavovima. Stoga je predloženo pismo čiji je završetak bio kristalno jasan. Komentirajući uhićenja i ostavke naglašeno je da je to u svezi s: "...implementacijom nove ustavne strukture čiji je cilj prenošenje znatnih vladinih ovlasti u političkim i gospodarskim predmetima konstitutivnim jugoslavenskim republikama i pokrajinama". "Imajući na umu jasno zanimanje Sjedinjenih Država za neovisnost, suverenitet i integritet Jugoslavije i dobrobit njezinih građana, koje je nedavno potvrđeno tijekom posjete predsjednika Tita Sjedinjenim Državama u listopadu prošle godine, možete biti sigurni da Predsjednik i Administracija prate razvoj u toj zemlji s prijateljskim interesom i sa sigurnošću da će jugoslavenski narodi napredovati prema stabilnijem i naprednijem federalnom sustavu."¹⁰⁵ Ovo bi pismo moglo biti jedan od ranih potvrda da je Broz u Washingtonu dobio, ako već ne izravnu potporu, a ono prešutnu suglasnost da prilike u zemlji uredi tako kako bi zajamčena bila njezina unutrašnja sigurnost, čvrstoća, prije svega prema Sovjetima, ali i hod ka decentralizaciji. Ono bi moglo još jednom potvrđivati da se nije vidio nijedan potencijalni Titov nasljednik, pa onda ni bilo kakva želja da se ugrozi Maršalov položaj. Isto tako, za sada ne izgleda da su Tito i Nixon u ijednom trenutku tijekom susreta u Washingtonu izravno razgovarali o unutarnjim prilikama u SFRJ. Štoviše, teško je i zamislivo da bi se Broz, koji je toliko naglašavao pravo malih da sami određuju kakav put i kakvu budućnost žele graditi, u bilo kakvoj izravnijoj formi tražio potporu za nešto što je sasvim jasno bilo unutarnje jugoslavensko pitanje. Na temelju onoga što za sada znamo (ili možemo dokumentirati) čini se da Broz i Nixon nisu dublje raspravljali o bilo čemu do o zbivanjima u svijetu. Tito je najvećim dijelom u Washingtonu igrao ulogu u kojoj je uživao: savjetovao je i informirao predstavnike jedne od velesila ne samo o svojim razmišljanjima o prilikama u neuralgičnim točkama svijeta, već je prenosio informacije koje je osobno dobio u razgovorima s vođama niza zemalja. Koncem 1971. riječ je bila prije svega o Indiji i Pakistanu, Bliskom istoku i Vijetnamu.

Da bi posjeta Josipa Broza Tita SAD-u 1971. prošla u najboljem redu, učinjeni su krajnji napori. Planiran je svaki detalj, a zadovoljstvo i važnost koji su u SFRJ tome pridavali vidi se po pisanju tiska i izjavama jugoslavenskih dužnosnika. Slično je bilo i s američke strane. Gleda li se izolirano, Titova sjevernoamerička turneja bila je primjer uspješnog putovanja i put za vrijeme kojega, unatoč određenim neslaganjima, nije bilo baš nikakve dramatične i neugodne situacije. On je odražavao odnos dviju prijateljskih režima i ništa više. Posredno se iz brižljive pripreme uzvratnog puta maršala Jugoslavije u SAD jasno pokazuje da bi se trebalo prestati spekulirati s Nixonovom odlukom da posjeti i Zagreb i Kumrovec 1970. I taj je put bio planiran daleko ranije no što je javnost, pa i neki od političara, za njega mogla saznati i nikako nije bio slučajan. Trud koji su obje strane uložile u što bolju organizaciju putovanja pokazuju da su ne samo Jugoslavija, već i Sjedinjene Države imale vrlo ozbiljne

104) Box 88, Letter Asking the President to Intervene with Tito on Behalf of Croats, January 4, 1972.

105) Isto.

razloge zašto su željele uspjeh i ugodan boravak Titu i ostalim Jugoslavenima u SAD-u. Jugoslavija je, očito, mogla SAD-u pomoći u nekim od projekata koje Nixon-Kissingerova diplomacija tada stvaraju.

Međutim, ostaje ipak objasniti neke nejasnoće. Čini se da među američkim diplomatima koji su služili u SFRJ, o zbivanjima u Hrvatskoj početkom sedamdesetih nije postojala suglasnost. U svojim kasnijim sjećanjima na službu u Zagrebu, gdje je početkom sedamdesetih bio drugi čovjek Generalnog konzulata SAD, Thomas Dunlop navodi kako su diplomati u Zagrebu i Beogradu bili u sukobu oko interpretacije zbivanja tijekom Proljeća. Dok su u Konzulatu vjerovali da Hrvati čine nešto vrlo važno s, potencijalno, dugoročnim posljedicama, stav je veleposlanstva u Beogradu bio oprečan, ili, izgleda, daleko sličniji onome kako su razmišljali u Beogradu.¹⁰⁶ Konačno, činjenica je i da se, kako su to napisali Miko Tripalo, Savka Dabčević, a, na nešto drugačiji način, puno kasnije potvrdila i Mirjana Krstinić¹⁰⁷, američku ulogu i Titov put u Washington doživjeli i hrvatski prolječarski političari.

Znači li sve to da su u Washingtonu daleko više vjerovali izvještajima koji su bili neskloni Hrvatskom proljeću? Je li, zapravo, ono što se zbivalo u Hrvatskoj ikoga zanimalo, kada je riječ o visokoj politici? Jesu li američki analitičari, imajući na umu da je i jugoslavenska diplomacija imala, najblaže rečeno, otklon prema Prolječarima uopće mogli, bez posebnih napora, dobiti korektnu informaciju o onome što se u Zagrebu događalo? Je li to razlog zašto se nitko nije pokrenuo kada se Beograd konačno obračunao sa Savkom i Tripalom? Je li Washington podupirao Titove poglede bez obzira kakvi su bili sve dok su bili u suglasju s njihovim glavnim interesima? Je li, konačno, SAD-u uopće odgovaralo ono što se u Hrvatskoj događalo? Ili, kada bi se stvar pomaknula do krajnosti, možda je Amerika tražili da se, unatoč obračunu s liberalnom frakcijom u Jugoslaviji, koja nije uključivala samo Hrvate, nastavi s započetom decentralizacijom, a sve zbog zatvaranja očiju pred onim što je Tito smatrao nužnim učiniti. To je u konačnici dovelo do ustava iz 1974., dokumenta koji je postavio vjerojatno najrealniji put za budućnost Federacije. Koja je logika motivirala Washington da vodi politiku kakvu je vodila, bit će vidljivo tek nakon opće analize odnosa SAD-a i Jugoslavije, velikih sila i nesvrstanih zemalja uopće. Vjerojatno će uvid u tajne dokumente i analize CIA-e i nekih drugih tijela koja su utjecala na stvaranje američke vanjske politike, biti daleko zahvalniji no čisto diplomatski dokumenti. U istoj mjeri to vrijedi i za djelovanje prije svega sovjetske tajne službe i diplomacije.¹⁰⁸ Sve do tada prema velikoj umiješanosti stranih sila u prilike u SFRJ početkom sedamdesetih treba tretirati vrlo oprezno i uglavnom sa sumnjom. To još više vrijedi za vodeće političare tih zemalja.

Brozova američka turneja bila je logički nastavak "pro-zapadne" vanjske politike Jugoslavije nakon što su Sovjeti i njihovi saveznici iz Varšavskog ugovora (bez Rumunjske; vojska DDR-a ostala je na granicama svoje države), intervenirali u Čehoslovačkoj 1968. Ona je stvarno uplašila (a zbog sovjetske igre i vremena intervencije kratko po Titovoj posjeti Pragu) i uvrijedila Beograd. Tito je želio sačuvati svoju neovisnost. Međutim, ostaje pitanje koliko su Sovjeti stvarno mogli ugroziti SFRJ? Kada to nisu učinili ni za vrijeme Staljina i Hruščova, još su manji izgledi da bi se u Europi za vrijeme détente mogao tolerirati sudar vojski koji se ne bi mogao tumačiti samo "svađom u obitelji", a vjerojatno ne bi prošao ni tako beskrvno kao u Čehoslovačkoj. Što bi, konačno, Brežnjević dobio rušenjem Broza? Tko bi ga mogao zamijeniti, a da ga, bez sovjetskih tenkova, prihvate svi dijelovi

106) Vidi: Jakovina, 2001.

107) Vidi: Jakovina (Časopis za suvremenu povijest, interview s Mirjanom Krstinić, u tisku).

108) Vidi: Jakovina (spomenica Dragi Pavličeviću, u tisku).

zemlje? Tko bi u isto vrijeme bio prihvatljivo rješenje i za SAD? Vjerojatno nitko! Vjerojatno bi tek potvrde glasina da se u Jugoistočnoj Europi pokušava stvoriti "pro-kineski" blok mogle imati takvu težinu da Kremlj razmisli i o vrlo zapaljivim potezima. Dokazi da je takva inicijativa postojala još uvijek nisu posve uvjerljivi, a posebice je teško zamisliti da su se Beograd i Tirana tada (ali i ranije i kasnije) mogli naći na istoj strani kao saveznici. Odnosi Pekinga i Beograda tek se popravljaju. Svejedno, potvrditi se može da su nakon intervencije u Čehoslovačkoj 1968. Tito i Ceausescu raspravljali o "*spremonsti za zajedničku akciju i mogućoj agresiji od strane Sovjetskog Saveza, Bugarske i Mađarske*".¹⁰⁹ Isto tako, bugarski vođa Todor Živkov u rujnu 1971., nakon razgovora s Leonidom Brežnjevim na Jalti, prenio je Politbirou u Sofiji da se Moskva, u svjetlu sve snažnije kineske aktivnosti u Jugoistočnoj Europi, boji stvaranja osovine Bukurešt-Beograd-Tirana, koja bi bila "utemeljena na anti-sovjetizmu".¹¹⁰ Uz ono što nam je poznato iz jugoslavenske, uglavnom, memoarske građe, čini se da se o ovakvim kombinacijama intenzivno razmišljalo u svim svjetskim metropolama. One su mogle biti vrlo neugodne za Sovjete i, imajući na umu zbivanja u Pragu, samo su pokazivale kako je fragilan komunistički svijet. Samo u slučaju da je ovo ikada prešlo razinu kombinatorike, mislim, bilo moguće zamisliti da Kremlj i u Jugoistočnoj Europi (imajući na umu pojačane ambicije na Sredozemlju) postane vrlo agresivan. Međutim, teško bi bilo pretpostaviti da bi, imajući na umu sve opasnosti, Broz mogao previše insistirati na ovakvom pravcu. Konačno, koristi koje bi SFRJ od svega imala, bile bi zapravo vrlo male. Osim, dakako, uz pretpostavku da se nisu razbuktale ambicije koje je Tito imao na samom kraju Drugog svjetskog rata, kada je planirana federacija s Tiranom i Sofijom. Tu malo vjerojatnu pretpostavku, ipak, ne treba posebno pobijati. Beograd je do tada ne samo pronašao zamjenu za takvu (preambicioznu) politiku u nesvrstanima, nego je morao znati da se ovakvo pregrupiranje ipak teško može ostvariti.

Tito je bio jamac neovisne Jugoslavije koja je odgovarala američkim (a dijelom i Sovjetskim) interesima. Sve što je Tita rušilo bilo je opasno i nije moglo naići na američku potporu, ni tada, kao ni ranije. Činjenica da je William Rogers, državni tajnik SAD-a početkom srpnja 1972. doputovao u Beograd, posjetio Dubrovnik i s Titom razgovarao na Brijunima, zapravo najbolje potvrđuje što su o svemu razmišljali u Washingtonu.¹¹¹ Rogers i pomoćnik američkog državnog sekretara za Europu George Springsteen, najprije su u Beogradu razgovarali s predsjednikom Saveznog izvršnog vijeća Džemalom Bijelićem, a onda i Mirkom Tepavcem, saveznim sekretarom za vanjske poslove. Prvi je razgovor trajao jedan sat, drugi dva i pol sata. "*Obostrano je ukazano da se odnosi između YU i SAD povoljno razvijaju i izražena je želja da se bilateralna suradnja i dalje unapređuje. U tom kontekstu, američki državni sekretar je ukazao na važnost njegove posjete Jugoslaviji podvlačeći da njegova zemlja pridaje značenje odnosima s Jugoslavijom kao nezavisnom i nesvrstanom zemljom.*"¹¹² I u razgovoru sa Tepavcem potvrđeni su "poznati principi" na kojima se temelje odnosi dviju zemalja, a koje su potvrdili susreti Tita i Nixona. "*Dva ministra razmijenila su mišljenja i iznijeli stavove svojih zemalja o nizu međunarodnih pitanja – vijetnamskom problemu, krizi na Srednjem istoku, kretanjima u Evropi i drugim. (...) Šef američke*

109) Bacv, 8. (Prema Diplomatic Archive, SofiaDocumentation, V/1/4.)

110) Isto, 10-11.

111) Vjesnikova dokumentacija, fascikl 2454, Odnosi Jugoslavija – SAD, posjete državnika, posjete ministara vanjskih poslova, posjete vodećih ličnosti SAD i Jugoslavije, do 1989.

Vjesnik, 8. srpnja 1972. (Posjet ministra vanjskih poslova SAD W. Rogersa Jugoslaviji).

112) Isto.

*diplomacije je izrazio uvažavanje i interes svoje zemlje za stabilnu, nezavisnu i izvanblokovsku politiku Jugoslavije.*¹¹³ Jugoslavija, Tito i njezini političari, sasvim izvjesno, nisu bili “na ledu”! Tek malo više od pola godine nakon Titovog uzvratnog posjeta Sjedinjenim Državama ovako visoka posjeta svakako nije odražavala da su odnosi zahlađeni. Moguće je da se tijekom razmjerno dugog razgovora s Tepavcem, osim tema o kojima su javljale novine, razgovaralo i o nekim o unutrašnjim zbivanjima u Jugoslaviji. Kako god, nikakvog vidljivog *odiuma* nije bilo, nikakve želje da se eventualnim otkazivanjem posjete demonstrira neslaganje s politikom koja se provodila u SRFJ. Amerika je i na taj način pokazala što joj je važno i da ju previše ne smetaju politički procesi unutar SFRJ. Sam je Nixon za vrijeme drugog susreta s Titom rekao kako: “*SAD nisu svete, ali iz motrišta vlastitih interesa, a svaka zemlja mora djelovati na temelju vlastite koristi, vjeruje da se ti interesi mogu ostvariti postojanjem snažnih i neovisnih zemalja kao što je Jugoslavija.*”¹¹⁴ Tko to nije prepoznao unutar zemlje, nije se mogao smatrati mudrim političarom.

Neke buduće analize prilika u Hrvatskoj i Jugoslaviji nakon 1971. svakako će trebati u obzir uvesti činjenicu da je SFRJ 1974. prihvatila novi Ustav koji se, svojoj dužini unatoč, nije mogao smatrati rigidnim. Posredno bi ta činjenica mogla značiti i da se, doduše, s jedne strane prilike u zemlji zaoštavaju, na vlast vraćaju konzervativni i već otpisani kadrovi, ali i da je “novima” bilo nemoguće vratiti kotač unatrag. To je barem na jednoj razini moralo biti posebno vidljivo u Hrvatskoj, jer Milka Planinc i Josip Vrhovec nisu mogli vladati posve suprotstavljeni većini naroda i partijskog članstva (svim karijerizmima unatoč). Ono što se zbivalo u Hrvatskoj od 1972. do Titove smrti traži vrlo pažljivu analizu i samo u svjetlu tih zbivanja moguće je izmjeriti stvarne dosege Hrvatskog proljeća. Vjerojatno bi stvarne rezultate Hrvatskog proljeća i onoga što se zbivalo u nekim drugim republikama SFRJ početkom sedamdesetih trebalo procjenjivati upravo kroz takvo mjerilo: vidjeti koliko se toga u Jugoslaviji stvarno promijenilo već kratko nakon “smirivanja” prilika. Kolike su dubinske i kapilarne bile promjene u kulturi, školstvu, tehnologiji vlasti. U činjenicu da je Hrvatsku 1990. bitno odredila hrvatska 1971. ionako nitko ne sumnja.

113) Isto.

114) NARA, Memcons, The President – President Tito; The White House, Memorandum for the President's Files, Meeting Between President Nixon and President Tito, October 30, 1971.

Izvori:

NATIONAL ARCHIVES AND RECORDS ADMINISTRATION (NARA), College Park, Maryland:

1. RG 59, General Records of the Department of State, Subject Numerical Files 1970-1973, Political and Defense, From Pol 7 Yugo, to Pol 7 Yugo.
2. Nixon Presidential Materials Staff, White House Central Files, Subject Files, CO (Countries), Gen CO 165-2 Republic of Vietnam (South Vietnam) 1/1/71 – (1 of 2) through CO 169 10/28/71
3. Presidential/HAK MemCons (Box 1025).

ASSOCIATION FOR DIPLOMATIC STUDIES AND TRAINING, ARLINGTON, VIRGINIA FOREIGN AFFAIRS ORAL HISTORY COLLECTION, GEORGETOWN UNIVERSITY LIBRARY

ORAL HISTORY INTERVIEWS, YUGOSLAVIA - Country Collection, compiled by Glenn Kellogg, 1996.

PUBLIC PAPERS OF THE PRESIDENT RICHARD NIXON, godina 1971.

VJESNIKOVA DOKUMENTACIJA

1. fascikl 2454. Odnosi Jugoslavija – SAD, posjete državnika, posjete ministara vanjskih poslova, posjete vodećih ličnosti SAD I Jugoslavije, do 1989. i dnevnik “Vjesnik” (rujan-listopad 1971.)

INDOK HRVATSKE TELEVIZIJE

1. Broj dokumenta: 116374, Broj vrpce: H-509, Datum emitiranja: 28. 10. 1971. Vrijeme trajanja: 50.50 minuta.
2. Broj kutije: T60, Broj filma: 305, Datum emitiranja: 1.11.1971. Trajanje filma je oko dvadeset minuta.
3. INDOK Hrvatske televizije, Broj kutije: T315, Broj filma: 1621, Datum emitiranja: 1.11.1971. Vrijeme trajanja: ; Broj kutije: T356, Broj filma: 1683, Datum emitiranja: nema; Broj kutije: 237, Broj filma: 1526, Datum emitiranja: 1.1.1972.; Broj kutije: T61, Broj filma: 326, Datum emitiranja: 2.11.1971.

ARHIVA HRVATSKOG RADIJA

1. “Tito u Washingtonu”, DG 2642, 28.10.1971., trajanje 48 minuta.

Literatura:

1. Dennison Rusinow, The Yugoslav Experiment 1948-1974, University of California Press, 1978.
2. Richard Nixon, The Memoirs of Richard Nixon, Touchstone Book 1990.
3. Haldeman, H. R., The Haldeman Diaries, Berkley Books, New York 1995.
4. Degregorio, William A., The Complete Book of U.S. Presidents, Wings Books, 1993.
5. Ante Cuvalo, The Croatian National Movement 1966-1972, East European Monographs, Columbia University Press, New York 1990.
6. Aleksandar Nenadović, Mirko Tepavac, scćanja i komentari, Radio B92, Beograd 1998.
7. Marko Vrhunec, Šest godina s Titom (1967-1973), Pogled s vrha i izbliza, Nakladni zavod Globus i Adamić, Zagreb i Rijeka 2001.
8. Dabčević-Kučar, Savka, 71, hrvatski snovi i stvarnost, Interpublic, Zagreb 1997.
9. Mika Tripalo, Hrvatsko proljeće, Matica hrvatska, Zagreb 2001.
10. Stanko Nick, Diplomacija, Barbat, Zagreb 1997.
11. Ranko Petković, Subjektivna istorija jugoslovenske diplomatije 1943-1991., Novinsko-izdavačka ustanova/Službeni list SRJ, Beograd 1995.
12. Dušan Dragosavac, Zbivanja i svjedočenja, Globus, Zagreb 1985.
13. Jure Bilić, '71 Koja je to godina?, Cip, Zagreb 1990.
14. Kissinger, Henry, Memoari, Vjesnikova press agencija/Mladost, Zagreb 1981.

15. Darko Stuparić, *Diplomati izvan protokola*, Zagreb 1978.
16. Henry Kissinger, *Diplomacy*, A Touchstone Books, 1994.
17. Tvrтко Jakovina, *Američki komunistički saveznik?*, Radovi, Zagreb 1998.
18. Tvrтко Jakovina, *Što je značio Nixonov usklik "Živjela Hrvatska"?*, Društvena istraživanja, Zagreb 1999.
19. Tvrтко Jakovina, *Život u limenki sa crvima*, Historijski zbornik, Zagreb 2001.
20. Tvrтко Jakovina, *Titovi ciljevi sukladni su našima*, Zbornik radova sa znanstvenog skupa Hrvatsko proljeć, Školska knjiga, Zagreb. (u tisku).
21. Tvrтко Jakovina, *Je li Nixon doista podupirao Hrvatsko proljeć*. (u tisku, Spomenica Dragutinu Pavličević u, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar).
22. Tvrтко Jakovina, *Sjećanja koja čine povijest: Miroslav Krcajić, jugoslavenski veleposlanik i diplomat (u tisku, Časopis za suvremenu povijest, Hrvatski institut za povijest).*
23. Tvrтко Jakovina, *Sjećanja na Nixona i Tita (spomenica Filipu Potrebici).*
24. Jordan Baev, *A Prelude to Detente: The Strange Case of a Regional Inter-blocs Cooperation and Intra-blocs Confrontation in the Balkans: 1964-1974.*, izlaganje pročitano na konferenciji u Dobbiacu, Italija 26.-28. rujna 2002. (NATO, the Warsaw Pact and the Rise of Detente, 1965-1972).

Summary

Nixon and Tito.

How the Tito's 1971 visit to Washington has been prepared and what it meant?

Tvrтко Jakovina

On the basis of the documents that originated from the White House and the State Department and that are kept in the National Archives of the United States at College Park, as well as newspaper articles (daily "Vjesnik") and reports of the electronic media (Television Zagreb), the visit of the President of the SFRY, Josip Broz Tito to Richard Nixon in fall of 1970, which lasted for several days, was reconstructed. Since the trip of the Yugoslav head of the state to the USA took place on the eve of the suppression of the "Croatian Spring", the visit received (and retained) a very negative connotation among the Croatian political public. For long time it was considered that Tito received "green light" from Nixon to calm down the situation in the restless Republic. The author, pursuant to the records of two talks held between Tito and Nixon, related the contents of the official talks and detailed preparation of high-ranking statesman's trip. The visit was placed into a wider context of political relations between the USA and USSR during detente, and into the context of special position of Belgrade and non-aligned countries at the beginning of the 1970s.

UDK 93/99
ISSN 0351-2193
Historijski zbornik, god. LV, str.1-296, Zagreb 2002.

Izdavač
Društvo za hrvatsku povjesnicu

Redakcijski odbor
Slaven Bertoša
Mirjana Gross
Ivan Kampuš
Franko Mirošević
Ivica Prlender
Tomislav Raukar
Petar Strčić
Josip Vrandečić

Glavni i odgovorni urednik
Ivica Prlender

Članci i rasprave iz časopisa Historijski zbornik su referirani u publikacijama:
ABC Clio
Historical Abstracts
America: History and Life

Adresa uredništva
Društvo za hrvatsku povjesnicu, Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 10000 Zagreb, I. Lučića 3, Hrvatska

Časopis izlazi jednom godišnje

Izdanje časopisa sufinancira Ministarstvo znanosti Republike Hrvatske

Tisak:
Horetzky

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA LV
ZAGREB 2002.